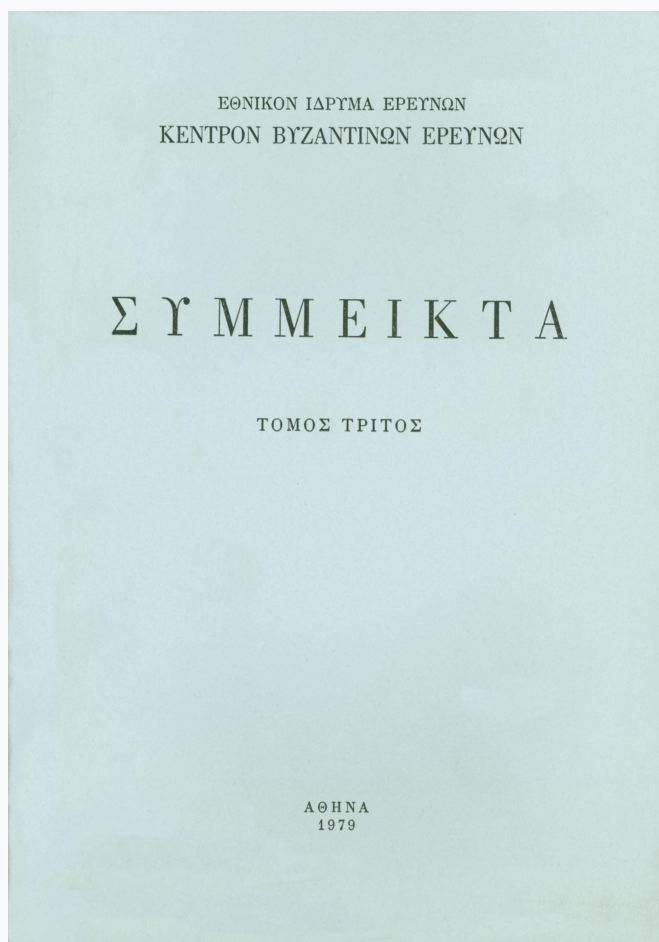

Byzantina Symmeikta

Vol 4 (1981)

SYMMEIKTA 4

Ἡ πρώτη βυζαντινὴ ἱστοριογραφία καὶ τὸ
λεγόμενο «μεγάλο χάσμα»

Τηλέμαχος Κ. ΛΟΥΓΓΗΣ

doi: [10.12681/byzsym.670](https://doi.org/10.12681/byzsym.670)

Copyright © 2014, Τηλέμαχος Κ. ΛΟΥΓΓΗΣ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΛΟΥΓΓΗΣ Τ. Κ. (1981). Ἡ πρώτη βυζαντινὴ ἱστοριογραφία καὶ τὸ λεγόμενο «μεγάλο χάσμα». *Byzantina Symmeikta*, 4, 49–85. <https://doi.org/10.12681/byzsym.670>

Η ΠΡΩΙΜΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΛΕΓΟΜΕΝΟ «ΜΕΓΑΛΟ ΧΑΣΜΑ»

Ι. Η ΑΛΩΣΗ ΤΟΥ ΔΥΤΙΚΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΟΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Τὸ 1968, ὁ W. E. Kaegi Jr. προσπάθησε νὰ συγκεντρώσει τὶς μνεῖς τῶν βυζαντινῶν κειμένων τὶς σχετικὲς μὲ τὴν ἄλωση τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους¹. Ἡ προσπάθεια ἦταν καλὴ ἀλλὰ τὰ ἀποτελέσματα μέτρια. Τὸ πρόβλημα δὲ φωτίστηκε περισσότερο ἀπ' ὅ,τι γνωρίζαμε ὡς τώρα ἀπὸ ἀποσπασματικὲς πληροφορίες. Τὶς πληροφορίες λοιπὸν αὐτὲς ποὺ γνωρίζαμε σὲ ἀρκετὰ μεγάλη ἔκταση, ὁ W. E. Kaegi τὶς συγκέντρωσε σ' ἓνα ἐνδιαφέρον βιβλίο ποὺ ἔχει σὰ βασικὸ τοῦ μειονέκτημα τὸ ὅτι περιορίζεται στὸν πέμπτο μ.Χ. αἰώνα. Ἀλλὰ, ὅπως ὁ πέμπτος αἰώνας ἦταν, χωρὶς ἀμφιβολία, μιὰ ἐποχὴ μεγάλης ἀστάθειας καὶ σύγχυσης², εἶναι σχεδὸν ἀδύνατο νὰ καταλάβουμε μόνον ἀπὸ σύγχρονα κείμενα τὶς βυζαντινὲς ἀντιδράσεις γιὰ ἓνα κοσμοϊστορικὸ γεγονὸς μὲ μακροπρόθεσμες ἀλλὰ καὶ βραδυφλεγεῖς συνέπειες στὴν Ἱστορία, ὅπως ἦταν ἡ ἄλωση τῆς ρωμαϊκῆς Δύσης. Προσπάθησα νὰ ὑποστηρίξω ὅτι οἱ πρῶτες σαφεῖς λίγο-πολύ βυζαντινὲς ἐκτιμήσεις γιὰ τὴν ἄλωση τῆς Δύσης τὸν πέμπτο αἰώνα προέρχονται ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς τοῦ ἑκτοῦ αἰώνα Προκόπιο, Ἀγαθία καὶ Ἰωάννη Λυδὸ ποὺ κι αὐτοὶ γράφουν κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς Ἰουστιανιάνειας ἀνάκτησης (reconquista) καί, συνεπῶς, οἱ ἐρμηνεῖς τοὺς πιάσχουν ἀπὸ τὴν ἀνάγκη ποὺ νοιώθουν οἱ ἴδιοι νὰ ἀποδώσουν τὴν πραγματικότητά τοῦ ἑκτοῦ αἰώνα³. Μοιραῖα λοιπὸν, ἡ πραγματικότητά τῆς ἀνάκτησης τῆς Δύσης ἀπὸ τὸ Βυζάντιο τοὺς ἀποδέσμευσε ἀπὸ τὸ ἐνδεχόμενον νὰ προβλέ-

1. W. E. Kaegi Jr., *Byzantium and the Decline of Rome*, Princeton 1968. Πρβλ. ἐπίσης B. Croke, A. D. 476. *The View from Constantinople*. Third Annual Byzantine Studies Conference, Abstracts of Papers, Νέα Ὑόρκη 1977, σελ. 55. E. M. De Rougemont, *Bedeutet das Jahr 476 das Ende des römischen Reiches im Okzident?* *Klio* 60 (1978), σελ. 371 - 381.

2. Bl. P. de Labriolle, *Histoire de la littérature latine chrétienne*³, Παρίσι 1947. - P. Courcelle, *Histoire littéraire des Grandes Invasions germaniques*³, Παρίσι 1964. Zinaïda Vladimirovna Udaltsova, *Ideino-političeskaja borba v rannei Vizantii*, Μόσχα 1974.

3. Τ. Κ. Λουγγῆς, *Τὸ Βυζάντιο καὶ τὸ νομικὸ καθεστῶς τῶν γερμανικῶν κρατῶν τῆς Δύσεως*, «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», τομ. Ζ', Ἀθήνα 1978, σελ. 133.

ψουν τις συνέπειες που θα είχε ή Δύση σὰ χαμένο ἔδαφος πιά για τὴ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία που πίστευαν πάντα οἱ Βυζαντινοὶ ὅτι ἦταν τὸ κράτος τους. Ἐξάλλου, ὁ Προκόπιος, ὁ Ἀγαθίας καὶ ὁ Λυδὸς τὸν ἕκτο αἰῶνα δὲ μπορούσαν φυσικὰ νὰ ξέρουν μὲ κανένα τρόπο ὅτι τὸ κατακτητικὸ ἔργο τοῦ Ἰουστινιανοῦ στὴ Δύση θὰ κατέρρεε σχεδὸν ὁλοκληρωτικὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνες. Καὶ οἱ κρίσεις τῶν συγγραφέων τοῦ ἕκτου αἰῶνα λοιπὸν δὲ μπορούν νὰ ἀποτελέσουν κριτήριον τῶν βυζαντινῶν ἀντιδράσεων σχετικὰ μὲ τὴν ἄλωση καὶ τὴν ἀπώλεια τῆς Δύσης. Ὅσο για τὸ ἐξαιρετικὰ σημαντικὸ ἔργο για τὴν ἱστορία τοῦ ἕκτου αἰῶνα που εἶναι ἡ ὀγκώδης Χρονογραφία τοῦ Ἰωάννη Μαλάλα¹, οἱ μνῆες σ' αὐτὴν οἱ σχετικὲς μὲ τὴ Δύση εἶναι ἐλάχιστες, εἴτε σχετικὰ μὲ τὴν πτώση τῆς τὸν πέμπτο αἰῶνα, εἴτε μὲ τὴν ἀνάκτησίν της ἀπὸ τὸν Ἰουστινιανὸν τὸν ἕκτο αἰῶνα. Για τὸ παράξενο αὐτὸ γεγονὸς ἔχουν δοθεῖ πολλές ἐξηγήσεις καὶ ἐρμηνεῖς: ὁ Μαλάλας ἔγραφε βέβαια μὲ κέντρο τὴν Ἀντιόχεια καὶ ἴσως νὰ μὴν τὸν ἐνδιέφερε καὶ τόσο ἡ Δύση(!), ἢ ὅτι τὸ μόνον χειρόγραφο τοῦ Μαλάλα που σώζεται (Bodleianus Baroccianus gr. 182) περιέχει μόνον μιὰ ἐπιτομὴ ἢ διασκευὴ τοῦ αὐθεντικοῦ ἔργου τοῦ χρονογράφου, ἔργου που ἦταν ἀσφαλῶς ἐκτενέστερο καὶ λεπτομερέστερο στὴν ἀρχικὴ του μορφή. Μιὰ ἐπιτομὴ λοιπὸν εἶναι φυσικὸ νὰ παραλείπει πολλὰ πράγματα, ὅπως τὴ Δύση καὶ τις ὑποθέσεις τῆς κλπ.

Τὸ πρόβλημα γίνεται συνθετότερο καὶ σκοτεινότερο: ἀπὸ τοὺς λίγο μεταγενέστερους βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, ὁ Εὐάγριος, σὰν ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικός, ἀγνοεῖ σχεδὸν ὁλοκληρωτικὰ τὴ Δύση². Ὁ Θεοφύλακτος Σιμοκάττης τὴν ἀναφέρει ἐλάχιστα καὶ συγκεχυμένα³, ὅπως καὶ τὸ Πασχάλιο Χρονικὸ⁴, ἐνῶ ἀπὸ τὸν πανηγυριστὴ τοῦ ἑβδομοῦ αἰῶνα Γεώργιο Πισίδη εἶναι φυσικὸ νὰ μὴν περιμένουμε τίποτε τὸ ἰδιαιτέρο. Ἐτσι προχωρώντας, φτάνουμε στὸν πατριάρχη Νικηφόρο καὶ στὸ Θεοφάνη τὸν Ὁμολογητὴ. Ἀπὸ τοὺς δυὸ τελευταίους αὐτοὺς, ἡ χρονογραφία τοῦ Νικηφόρου εἶναι ἰδιαίτερα σύντομη για νὰ μπορεῖ νὰ μᾶς φωτίσει, καὶ ἀπομένει τὸ ὀγκωδέστατο ἔργο τοῦ Θεοφάνη

1. Βλ. E. Černousov, *Études sur Malalas. Époque d'Anastase Dicors*, Byzantion 3 (1926), σελ. 65 - 72. G. Moravcsik, *Byzantinoturcica* τομ. Α', Βερολίνο 1958, σελ. 329 - 330. Z. V. Udalčova, *Mirovozzrenije vizantiiskogo khronista Ioanna Malaly*, Viz. Vrem. 32 (1971), σελ. 3 - 23.

2. Για τὸν Εὐάγριο γενικά, βλ. Krumbacher, *GBL*, σελ. 245 - 247. F. Tinnefeld, *Kategorien der Kaiserkritik in der byzantinischen Historiographie*, Μόναχο 1971, σελ. 43 - 48.

3. Για τὸ Σιμοκάττη γενικά, Krumbacher, *GBL*, 247 - 251. Tinnefeld, *Kaiserkritik*, σελ. 49 - 52. Averil Cameron, *Early Byzantine Kaiserkritik; Two Case Histories*, BMGS 3 (1977), σελ. 1 - 17.

4. Βλ. G. Ostrogorsky, *The Byzantine Empire in the World of the Seventh Century*, DOP 13 (1959), σελ. 1 - 9 καὶ, γενικά, D. M. Nicol, *The Byzantine View of Western Europe*, GRBS 8, 4, (1967), σελ. 315 - 339.

πού αρχίζει εκεί ακριβώς όπου τελειώνει το δικό του έργο ο Γεώργιος Σύγκελλος, δηλαδή στο 284, χρόνο της ανάρρησης του αυτοκράτορα Διοκλητιανού¹.

Ούτε η χρονογραφία του Θεοφάνη μᾶς φωτίζει ιδιαίτερα σέ σχέση με την ἄλωση τῆς Δύσης. Τὴν περιγράφει σὲ ἓνα ἄρκετὰ μακροσκελὲς ἀπόσπασμα, δανεισμένο ἀπὸ τὸν Προκόπιο (Πολ. Γ', 2 - 4), προσθέτοντας μιὰ σχεδὸν ἀνώδυνη φράση, ἐπιφανειακὰ τουλάχιστον: (Οἱ Γότθοι) *Ζήνωνος αὐτοῖς ἐπιτρέψαντος, τῆς ἐσπερίου βασιλείας ἐκράτησαν* (σ. 94), ὑποστηρίζοντας δηλαδή ὅτι οἱ Ὀστρογότθοι κατέλυσαν τὴ Δυτικὴ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία μετ' ἐγκριση ἢ ἄδεια, ἐκούσια ἢ ἀκούσια τοῦ αὐτοκράτορα Ζήωνα (474 - 475 καὶ 476 - 491). Ἡ ἐκφραση αὐτὴ, σκανδαλώδης ὡς οὐκ ἔστιν, δὲν ὑπάρχει οὔτε στὸ πιὸ πάνω ἀπόσπασμα τοῦ Προκόπιου πού δανείστηκε ὁ Θεοφάνης, οὔτε στὸ σχετικὸ μετὰ τοὺς Ὀστρογότθους τμῆμα τοῦ Προκόπιου (Πολ. Ε', 1, 9 - 11) πού ἔχει ὡς ἐξῆς: *Ὑπὸ δὲ τοὺς αὐτοὺς χρόνους καὶ Γότθοι, οἱ ἐπὶ Θράκης δόντος βασιλέως κατέσκηπον, ὅπλα ἐπὶ Ῥωμαίους, Θεοδορίχου σφίσιν ἡγουμένου ἀντήσαν, ἀνδρὸς πατρικίου τε καὶ ἐς τῶν ὑπάτων δίφρον ἀναβεβηκότος ἐν Βυζαντίῳ. Ζήνων δὲ βασιλεύς, τὰ παρόντα εὖ τίθεσθαι ἐπιστάμενος, Θεοδορίχῳ παρήνει ἐς Ἰταλίαν πορεύεσθαι καὶ Ὀδοάκρῳ ἐς χεῖρας ἰόντι τὴν ἐσπερίαν ἐπικράτησιν αὐτῷ τε καὶ Γότθοις πορίζεσθαι. ἄμεινον γὰρ οἱ εἶναι, ἄλλως τε καὶ ἐπ' ἀξίωμα βουλῆς ἤκοντι, τύραννον βιασαμένῳ Ῥωμαίων τε καὶ Ἰταλιωτῶν ἄρχειν ἀπάντων ἢ βασιλεῖ διαμαχομένῳ ἐς τόσον κινδύνου ἰέναι. . .* Ὁ Προκόπιος δηλαδή μᾶς λέει τὰ ἐξῆς: ὁ αὐτοκράτορας Ζήνων πού ἤξερε νὰ βρῇ συμμέρους λύσεις στὰ ἐπείγοντα προβλήματα, παρότρυνε τὸ Θεοδώριχον νὰ πάει μετὰ τὸ λαὸ του στὴν Ἰταλία καί, ἀφοῦ νικήσῃ τὸν Ὀδοάκρον, νὰ δώσῃ στὸν ἑαυτὸ του καὶ στοὺς Γότθους τοῦ τὴν κυριαρχία τῆς Δύσης. Ἀλλὰ ὁ Προκόπιος σπεύδει ἀμέσως νὰ μᾶς διευκρινήσῃ τί εἶναι αὐτὴ ἡ ἐσπερία ἐπικράτησις, ὅπως τὴν ἀποκαλεῖ: διότι θὰ ἦταν καλύτερο γιὰ τὸ Θεοδώριχον πού, ἔτσι ἢ ἄλλοιῶς, εἶχε φτάσῃ στὰ συγκλητικὰ ἀξιώματα νὰ ἐξαφανίσῃ τὸν τύραννον καὶ νὰ γίνῃ ἄρχων καὶ τῶν κατοίκων τῆς Ρώμης καὶ τῶν κατοίκων τῆς Ἰταλίας, παρὰ νὰ διακινδυνεύῃ τόσο πολὺ μετὰ τὸ νὰ πολεμᾷ τὸν ἴδιον αὐτοκράτορα². Ὅπως βλέπουμε, οἱ προθέσεις πού ἀποδίδει ὁ Προκόπιος στὸν αὐτοκράτορα Ζήωνα εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὲς ἀπὸ ἐκεῖνες πού τοῦ ἀποδίδει ἡ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη καὶ ὁ Προκόπιος, ἀπὸ τὴν

1. Βλ. G. Ostrogorsky, *Theophanes*, RE 2, Reihe V, 1934, στ. 2128 καὶ C. Mango, *Who wrote the Chronicle of Theophanes?*, ZRVI 18 (1978), σελ. 9 - 17. Γιὰ τὸν πατριάρχη Νικηφόρον, βλ. P. Alexander, *The Patriarch Nicephorus of Constantinople*, Ὁξφόρδη 1958.

2. Βλ. W. Ensslin *Theoderich der Grosse*², Μόναχο 1959. Τοῦ ἴδιου, *Beweise der Romverbundenheit in Theoderichs des Grossen Aussen — und Innenpolitik*, SCIAM 9 (1956), σελ. 509 - 536. B. Rubin, *Theoderich und Justinian; Zwei Prinzipien der Mittelmeerpolitik*, Μόναχο 1953.

ἀρχὴ τοῦ χωρίου του δείχνει νὰ τρέφει ἰδιαίτερη ἐκτίμηση πρὸς τὴν ἀρετὴ τοῦ Ζήνωνα νὰ βρίσκει συμφέρουσες λύσεις στὰ ἐπείγοντα προβλήματα. Θὰ ἔπρεπε λοιπὸν νὰ συμπεράνουμε ὑποχρεωτικά, ἢ ὅτι ὁ Θεοφάνης πρόσθεσε τὴν ἔκφραση-σκάνδαλο γιὰ τὴν ἄδεια ποὺ ἔδωσε δῆθεν ὁ Ζήνων στοὺς Γότθους «νὰ κρατήσουν τῆς ἐσπερίου βασιλείας», σύμφωνα μὲ τὴ συνήθεια ποὺ διακρίνεται ὁλόκληρη τὴ χρονογραφία του καὶ μὲ δική του πρωτοβουλία, ὥπως συμβαίνει νὰ κάνει λίγο πιὸ κάτω (σ. 94, 19 - 21: *Γότθοι δέ... Θεοδοσίου τοῦ νέου ἐπιτρέψαντος τὰ τῆς Θράκης χωρία ὥκησαν*), ἢ ὅτι τὴν ἔκφραση αὐτὴ τὴ βρῆκε σὲ κάποια ἄλλη πηγὴ¹, τὴ θεώρησε σωστὴ κρίση, καὶ τὴν τοποθέτησε μέσα στὴ γενικὴ περιγραφή τῆς ἄλωσης τῆς Δύσης ποὺ δανείστηκε ἀπὸ τὸν Προκόπιο. Γιὰ τὴν ὥρα, εἶναι ἀρκετὸ νὰ διαπιστώσουμε ὅτι ἡ ἔκφραση *Ζήνωνος αὐτοῖς ἐπιτρέψαντος* τῆς χρονογραφίας τοῦ Θεοφάνη ἀποτελεῖ σύμπτυξη ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ διαστρέβλωση τοῦ νοήματος ποὺ ὁ Προκόπιος ἤθελε νὰ δώσει στὴν κατάκτηση τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τοὺς Ὀστρογότθους τοῦ Θεοδώριχου τοῦ Ἀμαλοῦ².

Τὸ πολὺ περίεργο εἶναι ὅτι ἡ ἔκφραση-σκάνδαλο ὑπάρχει καὶ σὲ κείμενο τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου, τὸ δέκατο αἰῶνα. Στὸ ἔργο του «*Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν*», κεφ. 25, στίχοι 28 - 29, σελ. 104, ὁ ΚΠ παραθέτει ὁλόκληρο τὸ σχετικὸ χωρίο τοῦ Θεοφάνη, μαζὶ μὲ τὴν κρίση γιὰ τὸ Ζήνωνα, πράγμα ποὺ δείχνει ὅτι ἡ ἄποψη γιὰ τὴν ἄδεια ποὺ ἴσως ἔδωσε ὁ αὐτοκράτορας αὐτὸς τοῦ πέμπτου αἰῶνα στοὺς Γότθους νὰ καταλάβουν τὴν «ἐσπερίον βασιλείαν» ὑποστηριζόταν σοβαρὰ στὸ Βυζάντιο τῶν μέσων αἰώνων³.

II. Η ΛΛΩΣΗ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΚΤΗΣΗ ΤΗΣ

Μὲ τὸν τρόπο ποὺ προχωρεῖ ἡ προβληματικὴ, φαίνεται ὅλο καὶ καθαρότερα ὅτι δὲν πρόκειται πιά γιὰ τὴν ἐπίμαχη ἔκφραση. Πρόκειται γιὰ τὸ ὅτι ὁ μέγας ἱστορικὸς τοῦ ἑκτοῦ αἰῶνα Προκόπιος δὲ θεωρεῖ ὑπεύθυνο γιὰ τὴν πτῶση τῆς ρωμαϊκῆς Δύσης τὸν αὐτοκράτορα τοῦ πέμπτου αἰῶνα Ζήωνα⁴, ἐνῶ,

1. Γιὰ τὴ χρησιμοποίηση ἄλλων πηγῶν ἀπὸ τὸ Θεοφάνη, βλ. τελευταῖα I. S. Čičurov, *Feofan, kompiliator Feofilakta Simokaty*, ADSV 10 (1973), σελ. 203 - 206.

2. Ἡ ἀπόδοση ἐκφράσεων καὶ νοημάτων τοῦ Προκόπιου ἀπὸ τὸ Θεοφάνη ἀποτελεῖ ἀντικείμενο γιὰ ἔρευνα στὴν ὁποία ἐπιδίδονται σοβιετικοὶ βυζαντινολόγοι. Βλ. A. P. Kazdan - I. S. Čičurov, *O strukture vizantijskogo obščestva VII - IX vv.*, Viz. Očerki 3 (1977), σελ. 107 - 117 καὶ πιὸ κάτω, σελ. 55, σημ. 2.

3. Εἶναι κυριολεκτικὰ περίεργο τὸ πῶς στὸ «*Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν*» 25, σελ. 102 - 106 ὁ Πορφυρογέννητος διηγεῖται τὴν κατάκτηση τῆς Δύσης (Βρεταννία, Γαλλία, Ἰσπανία καὶ Ἀφρική) ἀπὸ τοὺς γερμανικοὺς λαοὺς παραλείποντας ὅποιαδήποτε μνεία σχετικὰ μὲ τὴ reconquista τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ συνδέοντας ἔτσι τὴν κατάκτηση τῆς Ἀφρικῆς ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς κατευθεῖαν μὲ τὴν ἀραβικὴν κατάκτηση.

4. Καί, φυσικά, οὔτε κανένας ἀπὸ τοὺς νεώτερους ἱστορικοὺς ποὺ ἀσχολήθηκαν μὲ τὸν

αντίθετα, η μεταγενέστερη βυζαντινή ιστοριογραφία δείχνει σὰ νὰ προσπαθεῖ νὰ τοῦ ἀποδώσει εὐθύνες τέτοιου εἴδους, παρεμβάλλοντας μάλιστα ἔντεχνα ὑποβολιμαῖες κρίσεις γιὰ τὸ Ζήνωνα σὲ χωρία παρμένα ἀπὸ τὸν Προκόπιο. Ἄν ὅμως ἡ μεσοβυζαντινὴ ιστορικὴ παράδοση, ἀπὸ τὸ Θεοφάνη ὡς τὸν Πορφυρογέννητο, θέλει νὰ χάθηκε ἡ ρωμαϊκὴ Δύση τὸν πέμπτο αἰῶνα μὲ βυζαντινὴ παραχώρηση, οἱ πλησιέστεροι πρὸς τὰ γεγονότα τοῦ πέμπτου αἰῶνα συγγραφεῖς Προκόπιος, Ἀγαθίας, Λυδός, Μαλάλας, ἀκόμα κι ὁ ιστορικὸς τοῦ πέμπτου αἰῶνα Μάλχος ἀπὸ τὴ Φιλαδέλφεια, δὲ δείχνουν οὔτε κἀν νὰ ὑποψιάζονται μιὰ τέτοια περίπτωση¹. Μόνο ἡ μεταγενέστερη βυζαντινὴ ιστορικὴ παράδοση λοιπὸν ὑποστηρίζει ὅτι ἡ Ἀνατολικὴ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία, τὸ Βυζάντιο, ἦταν ἐνδοτικὴ στὴν κατάκτηση τῆς Δύσης ἀπὸ τοὺς γερμανικοὺς λαοὺς τὸν πέμπτο αἰῶνα. Τὸ θέμα εἶναι ἰδιαίτερα σημαντικὸ καὶ δείχνει ὅτι οἱ πολιτικὲς ἐκτιμήσεις τῆς μέσης βυζαντινῆς ιστοριογραφίας γιὰ προγενέστερες ἐποχὲς ἐπηρεάζονται ἀπὸ πολιτικὲς καταστάσεις τῆς μέσης περιόδου². Τὸ θέμα γίνεται ἀκόμα σοβαρότερο ἂν σκεφθεῖ κανεὶς ὅτι, ἀκόμα καὶ στὴν περίπτωση ποὺ ὁ αὐτοκράτορας Ζήνων εἶχε εὐθύνες γιὰ τὴν ἄλωση τῆς ρωμαϊκῆς Δύσης

5ο αἰῶνα. Οὔτε ὁ W. Ensslin στὰ ἔργα του ποὺ ἀναφέρθηκαν πρὶν πάνω, σελ. 51, σημ. 3, οὔτε ὁ C. D. Gordon, *The Age of Attila. Fifth-Century Byzantium and the Barbarians*, Michigan 1960, οὔτε ὁ E. Stein, *Histoire du Bas-Empire*, τομ. Β', Παρίσι - Βρυξέλλες - Ἀμστερνταμ 1949, οὔτε ἀκόμα ὁ Yu. Kulakovskiy, *Istoriia Vizantii*, τομ. Α', Κίεβο 1913 ἢ ὁποιοσδήποτε ἄλλος ἔφτασε στὸ σημεῖο νὰ ὑποστηρίξει ὅτι οἱ Βάρβαροι κατέλαβαν τὴ ρωμαϊκὴ Δύση χάρις στὴν ἄδεια ποὺ τοὺς ἔδωσε ὁ... Ζήνων!

1. Βλ. B. Baldwin, *Malchus of Philadelphia*, DOP 31 (1977), σελ. 91 - 107. Πρβλ. τὴν κρίση τοῦ Μάλχου (ἀπ. 3: FHG IV, 114): ... ὅτι Ζήνων ἀνὴρ ἀπόλεμος ἄγαν... , ποὺ εἶναι ὁπωςδήποτε ὑπερβολικὴ, ὅπως παραπλανητικὴ φαίνεται ὅτι εἶναι καὶ ἡ ἀκόλουθη γνώμη τοῦ Μάλχου: ... Ζήνων, βασιλεὺς Ῥωμαίων τὴν μὲν ὁμότητα ἢ ἐκέχρητο Λέων, ἐν τῇ φύσει οὐκ εἶχεν, οὐδὲ τὸ θυμούμενον ἀπαραίτητον αὐτῷ καθειστήκει ἐσάπαξ, οἷον τοῦ Λέοντος διέμενε. καὶ τὴν γε προαίρεσιν ἐν πολλοῖς εἶχε φιλότιμον, καὶ ἂ ἔπραττε δόξης ἕνεκεν καὶ τοῦ θαυμάζεσθαι ἔπραττεν, ἐπιδεικτικῶς, μᾶλλον, ἢ ἀληθῶς, οὐ μὴν οὔτε ἔμπειρος τῶν πραγμάτων ἦν, οὔτε εἶχεν ἐπιστήμην, δι' ἧς ἔστιν ἀσφαλῶς τὰς βασιλείας ἰθύνεσθαι... Παρόλες αὐτὲς τὲς συντριπτικὲς κρίσεις, οὔτε ὑπόνοια ὑπάρχει ὅτι ὁ Ζήνων εἶναι ὑπεύθυνος γιὰ τὴν ἄλωση τῆς ρωμαϊκῆς Δύσης.

2. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα μιᾶς τέτοιας ἐκτίμησης a posteriori στὸν Κωνσταντῖνο Πορφυρογέννητο εἶναι οἱ κρίσεις του στὸ DAI, 21 - 22, σελ. 84 - 98 Moravcsik γιὰ τοὺς Ἀραβες. Ἀλλά, πέρα ἀπὸ αὐτό: ὁ D. Nastase ἔχει ἀποδείξει σὲ μιὰ σειρὰ μελέτες του, πὼς οἱ σύγχρονες πολιτικὲς ἀντιλήψεις καὶ ἀναγκαιότητες ἐπηρεάζουν καὶ μποροῦν νὰ διασκευάσουν ἢ νὰ διαστρεβλώσουν γεγονότα τοῦ παρελθόντος, προσαρμόζοντάς τα στὲς ἀπαιτήσεις γιὰ τὲς ὁποῖες γράφτηκαν μερικὰ ἱστορικὰ κείμενα. Βλ. D. Nastase, *Une chronique byzantine perdue et sa version slavo-roumaine (la chronique de Tismana 1411 - 1443)* I, Cyrillomethodianum 4 (1977), σελ. 100 - 171. Τοῦ I. Δίου, *Le Mont Athos et la politique du patriarcat de Constantinople de 1355 à 1375*, Σύμμεικτα KBE 3 (1979), σελ. 121 - 177. Ἡ θεωρία αὕτη διατυπώθηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸ D. Nastase τὸ 1972.

τὸν πέμπτο αἰῶνα ὅπως ἰσχυρίζονται Θεοφάνης καὶ Πορφυρογέννητος, ὅμως στὸ μεταξύ, εἶχε μεσολαβήσει τὸν ἕκτο αἰῶνα ἢ ἀνάκτηση τῆς Δύσης ἀπὸ τὸν Ἰουστινιανὸ πού εἶναι πάρα πολὺ γνωστὴ στὸ Θεοφάνη¹, ἀλλὰ καθόλου στὸν ΚΠ (στὸ τελευταῖο αὐτὸ ζήτημα θὰ ἐπανεέλθω). Ἐνῶ ὅμως ὁ ΚΠ ἀγνοεῖ πεισματικὰ τὸν Ἰουστινιανὸ καὶ τὴ reconquista του λὲς καὶ δὲν ὑπῆρξε ποτέ (!), ὁ Θεοφάνης τὴν περιγράφει μὲ τὸν ἀκόλουθο πολὺ ἰδιότυπο τρόπο: τὴν κατάκτηση τῆς βανδαλικῆς Ἀφρικῆς τὴν παίρνει ὁλόκληρη ἀπὸ τὸν Προκόπιο², ἐνῶ τὴν κατάκτηση τῆς ὀστρογότθικῆς Ἰταλίας τὴ διηγεῖται συντομῶτα, σὲ δυὸ μόνο μικρὰ ἀποσπάσματα παρμένα καὶ τὰ δυὸ ἀπὸ τὴ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα³. Ὁ Θεοφάνης ὅμως γνώριζε πάρα πολὺ καλὰ τὸν Προκόπιο σὰν πηγὴ, τουλάχιστον τὸ ἴδιο καλὰ ὅπως γνώριζε τὸ Μαλάλα πού, βέβαια, δὲ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σὰ σημαντικὴ πηγὴ γιὰ τὴ reconquista, ὅπως εἴπαμε στὴν ἀρχή. Οἱ δυὸ ἢ τρεῖς μνεῖες πού βρίσκονται στὴ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα⁴ σχετικὰ μὲ τὶς βυζαντινὲς ἐκστρατεῖες στὴν Ἰταλία τὸν ἕκτο αἰῶνα ὑπάρχουν σχεδὸν αὐτούσιες καὶ στὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη, ἐνῶ ἀγνοεῖται συστηματικὰ σὲ σχέση μὲ τὴν Ἰταλίαν ὁ Προκόπιος⁵. Γιὰ τοιοῦτο λόγο ὁ Θεοφάνης

1. Ὁ Θεοφάνης διηγεῖται τοὺς «Οὐανδαλικοὺς πολέμους» στίς σελ. 186 - 216 τῆς ἔκδοσης de Boor. Στὴ συνέχεια, σελ. 219, μαθαίνουμε ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς ἔστειλε σὲ ἐκστρατεία στὴν Ἀνατολή τὸ Βελισάριο. . . αὐτὸς ἐκ τῶν ἐσπερίων ἐληλυθότα. . . Δὲν ὑπάρχει μνεῖα γιὰ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Βελισάριου στὴ Σικελία καὶ στὴν Ἰταλία, ἐνῶ ὁ πάππς Βιγίλιος πηγαίνει στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἡ Ρώμη καταλαμβάνεται ἀπὸ τοὺς Γότθους (σελ. 225). Στὴ σελ. 227 ἀργίζουν οἱ μνεῖες γιὰ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Ναρσή, ὅποτε δικαιολογεῖται καὶ ἡ ἐκστρατεία τοῦ Βελισάριου στὴ Δύση.

2. Θεοφάνης, σελ. 186 - 216 de Boor: Προκόπιος Πολ. Γ', 8-Δ', 28, ἔκδ. Haury - Wirth τομ. Α', σελ. 345 - 552. Πρόκειται γιὰ μιὰ συνοπτικὴ διήγηση πού κάνει ὁ Θεοφάνης, ἐνῶ ὁ Προκόπιος εἶναι ἐκτενέστερος, φυσικά.

3. Ὁ Θεοφάνης χρησιμοποιεῖ εὐρύτατα τὸ Μαλάλα ὡς τὸ τέλος τῆς βυσιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ (Μαλάλας, σελ. 495/496: Θεοφάνης, σελ. 238/239). Ἡ πρώτη μνεῖα τῆς χρονογραφίας τοῦ Θεοφάνη παρμένη ἀπὸ τὴ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα, εἶναι σχετικὴ μὲ τὸν αὐτοκράτορα Θεοδόσιο Α' (Μαλάλας, σελ. 347: Θεοφάνης, σελ. 72). Στὴ συνέχεια, ἡ χρησιμοποίηση τοῦ Μαλάλα ἀπὸ τὸ Θεοφάνη εἶναι συχνή.

4. Τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Μαλάλα, σελ. 480, 8 - 15 (πρόκειται γιὰ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Βελισάριου στὴ Δύση καὶ τὶς νίκες του) δὲν ἔχει περιληφθεῖ στὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη. Ἀντίθετα, ὑπάρχει ἡ μνεῖα γιὰ τὴν κατάληψη τῆς Ρώμης ἀπὸ τοὺς Ὀστρογότθους (Μαλάλας, σελ. 483, 4/5: Θεοφάνης, σελ. 225, 12). Τὰ δυὸ ἀποσπάσματα πού, ἐντελῶς ἐπισυνοδικὰ, ἀναφέρονται στὴν κατάκτηση τῆς Ἰταλίας εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

Μαλάλας, σελ. 484, 22 - 485, 3: Θεοφάνης, σελ. 227, 17 - 20

Μαλάλας, σελ. 486, 14 - 18: Θεοφάνης, σελ. 228, 18 - 24.

Τέλος, ὑπάρχει καὶ ἓνα τρίτο χωρίο κοινό, σχετικὸ μὲ τὴν κατάληψη τῶν δυὸ πόλεων ἀπὸ τὸ Ναρσή: Μαλάλας, σελ. 492, 17 - 21: Θεοφάνης, σελ. 237, 12 - 15. Καὶ τὰ τρία χωρία αὐτὰ περιλήφθηκαν στὴν *Chronographia tripartita*, σελ. 144, 17 - 21 καὶ 31 - 36 καὶ 147, 3 - 6.

5. Γιὰ τὴ χρησιμοποίηση τοῦ Μαλάλα ἀπὸ τὸ Θεοφάνη, βλ. κύρια Krumbacher,

νης προτίμησε τις λίγες και άσαφείς μνείες της χρονογραφίας του Μαλάλα που αναφέρει ελάχιστα την Ίταλία, από την έναργέστατη περιγραφή του Προκόπιου ή του Άγαθία; Άφοῦ ἡ χρονογραφία του Θεοφάνη ακολουθεῖ πιστότατα τὸν Προκόπιο σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἀνάκτηση τῆς βαλκανικῆς Ἀφρικῆς, γιὰ ποιοὺ λόγους δὲν κάνει τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὴν ἀνάκτηση τῆς ὀστρογοθικῆς Ἰταλίας; Οἱ εἰσὶν εἰς τὴν χρονογραφίαν τοῦ Μαλάλα σχετικὰ μὲ τὴν ἀνάκτηση τῆς Ἰταλίας ἀφοροῦν περισσότερο τὸ στρατηγὸν Ναρσή καὶ τὴν ἐκστρατεία του καὶ ἀκριβῶς στὰ σημεῖα αὐτὰ φαίνεται ὅτι τὸ μαλαλικὸ κείμενον εἶναι ἀποσπασματικὸν ἢ περιληπτικόν. Αὐτὲς τὶς ἐλλιπέστατες μνείες προτίμησε ὁ Θεοφάνης νὰ συμπεριλάβει στὴ χρονολογία του;

Πα. ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ, ΘΕΟΦΑΝΗΣ, ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΣ

Ὅπως διαμορφώνεται τώρα ἡ ἔρευνά μας, φαίνεται ὅτι οἱ ἐκτιμήσεις τῆς μέσης βυζαντινῆς ιστοριογραφίας γιὰ τὴν ἄλωση τῆς ρωμαϊκῆς Δύσης διαφέρουν σὲ κάτι ἀπὸ τὶς ἐκτιμήσεις τῆς πρώιμης βυζαντινῆς ιστοριογραφίας. Πιὸ συγκεκριμένα, ἡ μεσοβυζαντινὴ ιστορικὴ παράδοση πρέπει νὰ διαμορφώθηκε μὲ βάση τὶς σύγχρονες τῆς πολιτικῆς πραγματικότητος καὶ σκοπιμότητες ἔτσι ὥστε νὰ μπορεῖ ὁ ΚΠ νὰ ἀγνοεῖ τυπικὰ τέτοια κολοσσιαῖα γεγονότα, ὅπως εἶναι ἡ ἀνάκτηση τῆς Δύσης ἀπὸ τὸν Ἰουστινιανόν¹. Ἀλλὰ, ἂν ἀληθεύει αὐτό, τότε ποιοὺ ρόλο μπορεῖ νὰ παίξει ἡ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη, ἀνάμεσα σὲ δυὸ ιστορικῆς ἐποχῆς μὲ διαφορετικῆς ιστορικῆς παραδόσεις; Σὲ μιὰ νεώτατη μελέτη του, ὁ I. S. Čičurov ὑποστήριξε ὅτι, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Προκόπιο ποὺ ὅμως χρησιμοποιοῖ σὲ μεγάλη ἔκταση σὰν πηγὴν, ὁ Θεοφάνης στὴ χρονογραφία του παραλείπει τὰ θετικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καὶ αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ ἔχει κάνει ὄχι τυχαῖα, ἐνῶ ἐπιμένει νὰ τονίζει ἀντίστοιχα τὶς ἀρετὲς τοῦ στρατηγοῦ Βελισάριου². Μιὰ φιλολογικὴ ἔρευνα τῆς Enrica Follieri ἔφερε στὸ φῶς ὅτι τὸ βυζαντινὸ ποίημα τοῦ Βελισάριου πρέπει νὰ γεννήθηκε στὰ τέλη τοῦ ἑβδόμου ἢ στὶς ἀρχὲς τοῦ ὀγδοοῦ αἰῶνα³. Τὴν ἴδια περίπου

GBL, σελ. 343/344: *Malalas, Theophanes und Konstantin Porphyrogenetos bezeichnen die drei Hauptphasen in der Geschichte der Versuche zur Ausbildung einer dem volks-mässigen genäherten Schriftsprache. . .* Πρόκειται γιὰ μιὰ ἀπὸ τὶς ὑπέροχες διατυπώσεις τοῦ Krumbacher.

1. Γιὰ τὴν ιδιότυπη αὐτὴ περίπτωση, βλ. T. C. Loughis, *L'historiographie de l'époque macédonienne et la domination byzantine sur les peuples du Sud-Est européen d'après les traités de paix du IXe siècle*, *Balkan Studies* 21 (1980), σελ. 69 - 86.

2. Bl. I. S. Čičurov, *Feofan ispovednik, kompiliator Prokopija*, *Viz. Vrem.* 37 (1976), σελ. 62 - 73. Πρὸς βλ. ἐπίσης καὶ τὴν ἄλλη μελέτη τοῦ ἴδιου ἐρευνητῆ, πρὸ πάντων, σελ. 52, σημ. 1.

3. Βλ. Enrica Follieri, *Il poema bizantino di Belisario*, *Atti del Convegno Internazionale sul tema: La poesia epica e la sua formazione* (Ρώμη, 28 Μαρτ. -

ἐποχή, ἀρχίζουν νὰ κυκλοφοροῦν καὶ μερικές ἄλλες περίεργες ἱστορίες σχετικὰ μὲ τὸν Ἰουστινιανὸν Α', τὸ Βελισάριο καὶ τὶς γυναῖκες τους, ἱστορίες ποὺ πρέπει νὰ γεννήθηκαν στὴ Δύση¹. Μὲ τὶς προϋποθέσεις αὐτές, πῶς θὰ μπορούσαμε νὰ προσεγγίσουμε τὸ πρόβλημα; Πῶς μπορεῖ νὰ ἐξελίχθηκε ἡ ἱστοριογραφία ἀπὸ τὸν Προκόπιο ὡς τὸ Θεοφάνη καὶ σὲ ποιά ἱστορικὴ στιγμή μπορεῖ νὰ ἄρχισαν οἱ ἱστορικὲς διαστρεβλώσεις συνειδητά; Ἀπὸ τὸν Προκόπιο ὡς τὸ Θεοφάνη ἢ ἀπὸ τὸ Θεοφάνη ὡς τὸν Πορφυρογέννητο;

Γύρω στὸ 870 (μπορεῖ καὶ λίγο ἀργότερα), κυκλοφόρησε στὴ Δύση μιὰ μετάφραση στὰ λατινικὰ τῆς χρονογραφίας τοῦ Θεοφάνη. Τὴν πολὺ γνωστὴ αὐτὴ μετάφραση τὴν ἔκανε ὁ πολὺς παπικὸς παράγοντας Ἀναστάσιος, βιβλιοθηκᾶριος τῆς Ἀγίας Ἐδρας ποῦ, σύμφωνα μὲ τὸν ἐκδότη τοῦ C. de Boor (ποῦ πραγματοποίησε ἐπίσης καὶ τὴ μνημειώδη ἔκδοση τῆς ἰδίας τῆς χρονογραφίας τοῦ Θεοφάνη), ἔπρεπε νὰ στηριζόταν σὲ χειρόγραφο τοῦ Θεοφάνη, διαφορετικὸ ἀπ' αὐτὰ ποῦ διαθέτουμε σήμερ². Ἐ, λοιπόν, στὴ λατινικὴ αὐτὴ *Chronographia tripertita* σ. 103, ὅπου μεταφράζεται τὸ ἀνάλογο χωρίο τοῦ Θεοφάνη σ. 94 (κατάκτηση τῆς ρωμαϊκῆς Δύσης ἀπὸ τοὺς Γότθους), ἡ ἐπίμαχη ἔκφραση *Zήνωνος αὐτοῖς ἐπιτρέψαντος δὲν ὑπάρχει καθόλου* (*Gothi... hesperium quoque optinuerunt imperium*). Ἐτσι ὅμως, μποροῦμε, ἐντελῶς λογικὰ νὰ συμπεράνουμε ὅτι, γύρω στὰ 870 ποῦ γράφτηκε ἡ *Chronographia tripertita*, τὸ χειρόγραφο τῆς χρονογραφίας τοῦ Θεοφάνη ποῦ χρησιμοποίησε ὁ Βιβλιοθηκᾶριος, κατὰ πάσα πιθανότητα δὲν περιεῖχε τὴν ἐπίμαχη ἔκφραση γιὰ τὸν αὐτοκράτορα Ζήωνα, ὁπότε εἶναι πολὺ πιθανὸ ἡ ἔκφραση αὐτὴ νὰ προστέθηκε μεταγενέστερα στὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη καὶ νὰ ὀφείλεται ἀκόμα καὶ στὸν ἴδιο τὸν ΚΠ ποῦ μπορεῖ νὰ διασκεύασε ὅπως ἤθελε τὸ κείμενο τοῦ Θεοφάνη³. Ἐτσι, τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Προκόπιου μπορεῖ νὰ μὴν

3 Ἀπρ. 1970): Accademia Nazionale dei Lincei, Quaderno no 139, Ρώμη σελ. 583 - 651.

1. Πρόκειται γιὰ τὴ μυθικὴ διήγηση ποῦ ὑπάρχει στὸ βιβλίον Β', 62 τοῦ λεγόμενου χρονικοῦ τοῦ Ψευδο-Φρεδεγάριου (MGH SSRM, II, 85 - 88). Στὸ πρόβλημα αὐτὸ θὰ ἐπανεέλθω πρὶν κάτω.

2. Βλ. C. de Boor, *Die lateinische Uebersetzung des Anastasius Bibliothecarius (Theophanes, Chronographia, vol. II, cap. II)* σελ. 403 κέξ.— Ἐπίσης M. Manitius, *GLLM*² I, 686, σχετικὰ μὲ τὴν παράλειψη τῶν γεγονότων τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

3. Μιὰ σύντομη ματιὰ στὸ DAI, κεφ. 25, στίχοι 3 - 55, σελ. 102 - 104, μᾶς πείθει ὅτι, τελικὰ, πρόκειται γιὰ μιὰ σύμπτυξη τοῦ Προκόπιου, Πολ. Γ', 2 - 4, σελ. 311 - 326, ποῦ περιλαμβάνει τὴν ἄλωση τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους τὸν πέμπτο αἰῶνα. Ὁ Πορφυρογέννητος ἔχει σὰν τίτλο στὸ κεφ. 25: «Ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ δασίου Θεοφάνους τῆς Σιγριανῆς» καί, πραγματικά, ἡ διασκευή αὐτὴ τοῦ Προκόπιου ὑπάρχει στὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη, σελ. 93 - 95 (ἔτος ἀπὸ κτίσεως κόσμου 5931). Ἀλλὰ ὁ Προκόπιος, ὅπως εἶδαμε, ἀποτελεῖ κύρια πηγὴ τοῦ Θεοφάνη γιὰ τοὺς κατακτητικὸς πολέμους τοῦ Ἰουστινιανοῦ

τὰ συμπτώσει διαστρεβλώνοντάς τα ἢ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη, ἀλλὰ ὁ ἴδιος ὁ ΚΠ στὰ μέσα τοῦ δέκατου αἰώνα, γιὰ λόγους ποὺ ἀφοροῦν τὸν ἴδιο καὶ τὴν πολιτική του.

Ἄν τὰ πράγματα ἔχουν ἔτσι, ἡ σημερινὴ μορφή πολλῶν σημείων τῆς χρονογραφίας τοῦ Θεοφάνη μπορεῖ νὰ ἀνάγεται μόλις στὸ δέκατο αἶώνα, καὶ μάλιστα στὸν ΚΠ καὶ στὴ σχολή του. Ἄν ἀληθεύει αὐτὸ πάλι, τότε εἶναι ἀναπόφευκτο νὰ συμπεράνουμε ὅτι ὁ ΚΠ ἔδωσε αὐτὴ τὴ μορφή στὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη, ἐπειδὴ ἀκριβῶς τὸν συνέφερε ἡ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη νὰ ἔχει μιὰ τέτοια μορφή. Τὸν ΚΠ λοιπὸν συνέφερε οἱ πληροφορίες τῆς χρονογραφίας τοῦ Θεοφάνη σχετικὰ μὲ τὴν ἀνάκτηση τῆς Ἰταλίας νὰ προέρχονται ἀπὸ τὸ ἐλλιπὲς κείμενο τοῦ Μαλάλα καὶ ὄχι ἀπὸ τὸν Προκόπιο ἢ ἀπὸ τὸν Ἀγαθία. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἰσχύει, φυσικά, γιὰ τὴ βυζαντινὴ ἀνάκτηση τῆς βανδαλικῆς Ἀφρικῆς, ἀφοῦ οἱ προπάτορες τοῦ ΚΠ Μακεδόνες αὐτοκράτορες δὲν εἶχαν παραχωρήσει τὴν Ἀφρικὴ μὲ συνθήκη στὴ Δύση, ὅπως εἶχαν κάνει γιὰ τὴν Ἰταλία τὸν ἑνατο αἶωνα¹. Ὁ ΚΠ λοιπὸν ἀφήνει τὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη νὰ παίρνει τίς πληροφορίες γιὰ τὴν ἀνάκτηση τῆς Ἀφρικῆς ἀπὸ τὸν Προκόπιο, τονίζοντας ὅμως ἰδιαίτερα, τίς ἀρετὲς τοῦ μεγάλου ἀδικημένου στρατηγοῦ Βελισάριου, ἐνῶ ὁ Ἰουστινιανὸς ἀρχίζει σιγὰ σιγὰ νὰ ἀπογυμνώνεται ἀπὸ τὸ θρύλο ποὺ τὸν περιέβαλε ὡς τότε². Ὁ ΚΠ δηλαδὴ ἐπιχειρεῖ ἀκόμα μιὰ φορά, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ παράδειγμα τὸ σχετικὸ μὲ τὸν αὐτοκράτορα

στὴ Δύση. Ἀπὸ ὅλα αὐτά, οὔτε μιὰ λέξη δὲν ὑπάρχει στὸ DAI. Διαλέγει, δηλαδή, ὁ Πορφυρογέννητος τί θὰ πάρει ἀπὸ τὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη, κάτι ποὺ εἶχε προσέξει ἤδη ὁ P. G. Preobrazhensky, *Letopisnoe povestvovanie sv. Feofana Ispovednika*, Βιέννη 1912, σελ. 32 - 38 καὶ 166 κ.έ., χωρὶς νὰ θίγει τὴν πολιτικὴ πλευρὰ τοῦ ζητήματος. Πρβλ. ἐπίσης Α. Φ. Μαρκόπουλου, *Ἡ χρονογραφία τοῦ Ψευδοσυμεὼν καὶ οἱ πηγές της*, Ἰωάννινα 1978, σελ. 182 κ.έξ.

1. Βλ. πρὶν πάντω, τὰ ὅσα λέγονται στὴ σελ. 55, σημ. 1. Ἀλλὰ, πέρα ἀπὸ αὐτά, τὸ μεγαλύτερο τμῆμα τῆς Ἰταλίας εἶχε παραχωρηθεῖ ἀπὸ παλιά. Ὅχι βέβαια ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Βαλεντινιανὸ Γ' (425 - 455), ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Πορφυρογέννητος, ἀλλὰ στοὺς Λογγοβάρδους, ἀπὸ τοὺς αὐτοκράτορες Φωκά (602 - 610) καὶ Ἡράκλειο (610 - 641). Ὡς τότε, ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία ἀπέφευγε συστηματικὰ νὰ ἀναγνώρισει ἐδαφικὲς ἀπώλειες στὴν Ἰταλία. Πρβλ. O. Bertolini, *Roma di fronte a Bizanzio e ai Longobardi (Storia di Roma IX)*, Μπολόνια 1941 καὶ T. C. Lounghis, *Les ambassades byzantines en Occident depuis la fondation des états barbares jusqu'aux Croisades (407 - 1096)*, Ἀθήνα 1980, σελ. 105.

2. Βλ. O. Holder-Egger, *Untersuchungen über einige annalistische Quellen zur Geschichte des 5. und 6. Jahrhunderts*, Neues Archiv für ältere deutsche Geschichtskunde 1 (1976), σελ. 291 - 294, 305 καὶ 2 (1877), σελ. 59 - 86. Πρβλ. ἐπίσης P. Battifol, στὸ Bulletin de la Société nationale des Antiquaires de France, 1928, σελ. 233 - 239 ὡς πρὸς τὸ καθεστῶς ποὺ ἐπέβαλλε κατὰ καιροὺς στὸν πάπα Ρώμης ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία. Γιὰ τὴν ἀλληλογραφία ἀνάμεσα στὴ Ρώμη καὶ στὴν Κωνσταντινούπολη, πρβλ. L. Magi, *La Scde Romana nella corrispondenza degli imperatori e patriarchi bizantini (VI - VII sec.)*, Louvain 1972.

Ζήνωνα, νὰ διαστρεβλώσει τὴν ἔννοια τῶν γεγονότων τῆς πρώιμης βυζαντινῆς ἱστορίας, καὶ μάλιστα τῶν γεγονότων ποὺ ἔχουν σχέση μετὰ τὴν ἀνάκτηση τῆς Δύσης.

ΠΡ. ΜΑΛΑΛΑΣ, ΘΕΟΦΑΝΗΣ, ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΣ

Ἐχοντας σὰ βάση, συνεπῶς, τὰ πορίσματα τοῦ Čiçuiron ὅτι στὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη παραλείπονται ὅσο εἶναι δυνατὸ τὰ θετικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, μπορούμε νὰ καταλάβουμε καὶ τὴν ἔννοια τῶν δυο-τριῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Μαλάλα ποὺ ὑπάρχουν στὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη καὶ περιγράφουν τὴν ἀνάκτηση τῆς ὁστρογοθικῆς Ἰταλίας ἀπὸ τοὺς Βυζαντινούς: γιὰ τὴν ἀνάκτηση αὐτὴ, ὑπεύθυνος ἦταν ὁ κουβικουλάριος Ναρσῆς ποὺ τόσο βαθιὰ ἀπεχθάνεται ὁ ΚΠ, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ὁ ΚΠ ξέρεי καλὰ ὅτι τὸ 40ο αἰῶνα ἡ Ἰταλία εἶναι πρᾶχχωρημένη στοὺς Φράγγους, ἡ Ἰταλία ποὺ κατέκτησε ὁ Ναρσῆς τὸν 6ο αἰῶνα¹. Εἴπαμε πιὸ πάνω ὅτι τὸν ΚΠ συνέφερε νὰ ὑπάρχει διαστρέβλωση τῆς ἀλήθειας στὶς χρονογραφίες τοῦ Μαλάλα καὶ τοῦ Θεοφάνη. Ἰσως θὰ μπορούσαμε νὰ ἐξετάσουμε καὶ τὴν ὑπόθεση ὅτι ὁ ΚΠ ἦταν ἐκεῖνος ποὺ λογόκρινε τὴ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα ἀκρωτηριάζοντάς τὴν ἐνῶ, τυπικὰ πάντα, ὁ ΚΠ δείχνει νὰ ἀγνοεῖ τὴ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα².

Εἶναι τόσο σίγουρο τὸ ὅτι ὁ ΚΠ ἀγνοεῖ τὴ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα; Τὸ 18ο βιβλίο τῆς χρονογραφίας τοῦ Μαλάλα ποὺ περιγράφει τὴ βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ποὺ ἀποσπασματὰ του ὑπάρχουν στὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη, εἶναι συντομευμένο καὶ πρέπει νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸ χέρι κάποιου ἄγνωστου συντάκτη. Σ' αὐτὸ τουλάχιστον εἶναι σύμφωνοι οἱ σύγχρονοι ἐρευνητές³.

Στὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη ὑπάρχει ἤδη μιὰ τάση ὑπερτίμησης τοῦ Βελισάριου καὶ ὑποτίμησης τοῦ Ἰουστινιανοῦ, κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση πολὺ μεταγενέστερων γεγονότων. Ποιὰ εἶναι τουλάχιστον ἡ γνώμη τοῦ Μαλάλα γιὰ τὶς ὑποτιθέμενες εὐθύνες τοῦ αὐτοκράτορα Ζήνωνα σχετικὰ μετὰ τὴν κατὰκτηση τῆς Δύσης ἀπὸ τοὺς Γότθους;

1. Σχετικὰ μετὰ τὴ δράση τοῦ κουβικουλάριου Ναρσῆ, βλ. Μαλάλα, σελ. 469, 476, 480, 481, 484/485, 486. Ἐπίσης Θεοφάνη, σελ. 228, 237. Σύμφωνα μετὰ τὶς δυὸ αὐτὲς πηγές, παρόλο ποὺ ὁ Ναρσῆς δὲν ἀποτυχαίνει στὶς ἐπιχειρήσεις ποὺ ἀναλαμβάνει, δὲν προκλεῖ οὔτε ἰδιαίτερη προσοχή, οὔτε συμπάθεια. Ὅσο γιὰ τὸν Πορφυρογέννητο, αὐτὸς θὰ κατακεραυνώσει τὸ Ναρσῆ στὸ κεφ. 27 τοῦ DAI.

2. Ὁ Πορφυρογέννητος ἐπιμένει νὰ ἀγνοεῖ τυπικὰ τὴ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα, ποὺ ἀποτελέσει ὅμως βασικὴ πηγή γιὰ τὴ συγγραφὴ τῆς χρονογραφίας τοῦ Θεοφάνη. Βλ. πιὸ πάνω, σελ. 54, σημ. 3. Μετὰ βάση τὴν ἐκδοχή d e B o o r τοῦ Θεοφάνη, ὅπου καὶ σημειώνονται τὰ παράλληλα χωρία, μπόρεσα νὰ βρῶ 115 παράλληλα χωρία γιὰ τὸ χρονικὸ διάστημα 324 - 565 ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὶς σελ. 347 - 496 γιὰ τὸ Μαλάλα καὶ στὶς σελ. 72 - 239 γιὰ τὸ Θεοφάνη.

3. Βλ. Z. V. U d a l č o v a, στὸ ἴδιο, Viz. Vrem. 32(1971), σελ. 3 - 23, ἐδῶ σελ. 4.

Ἡ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα (σελ. 383/384) μᾶς πληροφορεῖ γιὰ μερικές πολὺ ἐνδιαφέρουσες λεπτομέρειες: σὲ μιὰ ἀνταρσία τῶν Ὀστρογότθων, ὁ ἀπὸ ὑπάτων καὶ στρατηλάτης τοῦ πραισέντου Θεοδώριχος ἐπιχειρεῖ νὰ καταλάβει τὴν Κωνσταντινούπολη. Μετὰ ἀπὸ μιὰ ἀποτυχία του νὰ βλάψει τὸν αὐτοκράτορα Ζήνωνα, φεύγει μὲ κατεύθυνση πρὸς τὴ Ρώμη (: Ἰταλία), ποὺ κατεῖχε τότε ὁ ῥήξ βαρβάρων Ὀδοάκρος. Μὲ σύμφωνη γνώμη τῆς συγκλήτου τῆς Ρώμης ποὺ προδίνει τὸν Ὀδοάκρο, ὁ Θεοδώριχος καταλαμβάνει τὴ Ρώμη ἀνεπηρεάστως (ἡ λατινικὴ μετάφραση λέει *nulla negotio*), σκοτώνει τὸν Ὀδοάκρο καὶ γίνεται ῥήξ ἐκεῖ ἀντὶ γι' αὐτόν. Μετὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ γεγονότα, ὁ Θεοδώριχος συμφιλιώνεται μὲ τὸν αὐτοκράτορα Ζήνωνα καὶ ὅλες του τὶς ἐνέργειες στὸ ἐξῆς τὶς ἔκανε μετὰ ἀπὸ σύμφωνη γνώμη τοῦ αὐτοκράτορα (διορισμοὺς ἀξιωματούχων κλπ.)¹.

Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὴ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα, οἱ Γότθοι καταλαμβάνουν τὴν Ἰταλία καὶ τὴ Ρώμη, ὅχι μόνο χωρὶς καμιά εὐθύνη ἢ συνενοχὴ τοῦ αὐτοκράτορα Ζήνωνα, ἀλλὰ ἀντίθετα, σὲ μιὰ περίοδο ἀνοιχτῆς ἐχθρότητας ἀνάμεσα στὸ Θεοδώριχο καὶ στὸ Ζήνωνα, «ἀνεπηρεάστως», καὶ μάλιστα μὲ προσία τῆς συγκλήτου τῆς Ρώμης². Μετὰ ἀπ' ὅλα αὐτά, πάντα κατὰ τὴ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα, ἐπέρχεται συμφιλίωση ἀνάμεσα στὸ Θεοδώριχο καὶ στὸν αὐτοκράτορα Ζήνωνα (ποὺ εἶχε ὅμως πεθάνει στὸ μεταξὺ τὸ 491, Τ.Α.) καὶ ὁ Θεοδώριχος γίνεται κατὰ κάποιον τρόπο ὑφιστάμενός του, διορίζοντας ὑάρχους, ὑπάτους καὶ ὄλους τοὺς ἀξιωματούχους του ἐκεῖ σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιθυμίες τοῦ Ζήνωνα³. Στὴ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα λοιπὸν, ὅχι μόνο ὁ αὐτοκράτορας δὲν ἔχει τὴν παραμικρὴ εὐθύνη γιὰ τὴ συνολικὴ ἀπώλεια τῆς Δύσης, ἀλλ' ἀντίθετα, θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ὁλόκληρη ἡ διήγηση ἀποσκοπεῖ στὸ νὰ τὸν ἀनुψώσει.

Στὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη τώρα (σελ. 131), ὁ Θεοδώριχος «προτραπείς ὑπὸ Ζήνωνος κατέρχεται εἰς Ἰταλίαν. καὶ Ὀδοάκρον μάχη μεγάλῃ κρᾶτήσας τὸ ῥηγὸς ἐν Ῥαβέννῃ περιτίθεται σχῆμα. ἐχειρώσατο δὲ καὶ ἄλλους πλείστους τῶν βαρβάρων, μάλιστα δὲ καὶ τοὺς Οὐανδήλους ὑπηγάγετο μηδὲ

1. Βλ. Μαλάλα, σελ. 383/384. Γιὰ τὶς διαπραγματεύσεις ἀνάμεσα στὸ Ζήνωνα καὶ στὸ Θεοδώριχο, πρβλ. N. H. Baynes, *EHR* 44(1929), σελ. 461 κ.ἐξ. Stein, *Histoire B'*, 56 - 58 καὶ Loung his, *Ambassades*, σελ. 47 - 53.

2. Γιὰ τὴν κατάσταση τῆς συγκλήτου τῆς Ρώμης στοὺς αἰῶνες αὐτοὺς, πρβλ. E. Stein, *La disparition du sénat de Rome à la fin du VIe siècle*, *Bulletin de la Classe des Lettres de l'Académie de Belgique* 23(1937), σελ. 365 - 390. Φυσικὰ, ἡ πληροφορία τοῦ Μαλάλα, ὅπως κι αὐτὴ ποὺ δίνει στὴ συνέχεια γιὰ δῆθεν συμφιλίωσιν ἀνάμεσα στὸ Ζήνωνα καὶ στὸ Θεοδώριχο εἶναι λαθμενὴ.

3. Φυσικὰ, οἱ σχέσεις Ζήνωνα καὶ Θεοδώριχου ἦταν παλιές καὶ κατὰ διαστήματα πολὺ ἐγκάρδιες, ὅπως τὸ 476, τὸ 484 καὶ σὲ μερικές ἄλλες περιπτώσεις. Βλ. Ensslin, *Theoderich*, σελ. 41 κ.ἐξ.— «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθους», τομ. Ζ', σελ. 127, 129. Ἡ διήγηση τοῦ Μαλάλα ὅμως δὲν πᾶν νὰ εἶναι περιέργη.

ὄπλα κατ' αὐτῶν κινήσας, Γ' ἰξερύχου τελευτήσαντος ἤδη ποῖν ἢ ἐκεῖνον ἐλθεῖν εἰς Ῥώμην· ἐκράτησε δὲ καὶ Ῥώμης καὶ πάσης τῆς ἐσπερίου», μνεία ἀληθινὰ τραγική, ποὺ συμπληρώνεται ἀπὸ τὴν ἐπίμαχη ἐκφραση στὴ σελ. 94 «Ζήνωνος ἐπιτρέψαντος (Γότθοι) τῆς ἐσπερίου βασιλείας ἐκράτησαν». Δὲν εἶναι καθόλου περίεργο, μετὰ ἀπ' ὅλα αὐτά, τὸ ὅτι ὁ ΚΠ, σὲ σχέση μετὰ τὰ κοσμοϊστορικά γεγονότα τοῦ πέμπτου αἰῶνα, προτιμᾷ νὰ ἀντλεῖ τὶς πληροφορίες του ἀπὸ ἓνα κείμενο σὰν τὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη καὶ ὄχι ἀπὸ τὴ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα, παρόλο ποὺ αὐτὴ τὴν τελευταία τὴ χρησιμοποιοῦσε σὲ μεγάλη ἔκταση ὁ Θεοφάνης. Οὔτε μιὰ μνεία ἀπὸ τὴ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα δὲν ἐνσωματώθηκε στὸ «Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν»¹. Ἔτσι, ὁ ΚΠ ποὺ ἀπορρίπτει τὸν Ἰουστινιανὸ Α' καὶ τὶς κατκτητικές του ἐκστρατεῖες, ἀπορρίπτει τυπικὰ καὶ τὴ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα, ἐνῶ τὸν Προκόπιο τὸν χρησιμοποιεῖ πολὺ λίγο, διαστρεβλώνοντας ὅμως τὰ νοήματά του.

Ἐκεῖνο ποὺ θεωρῶ ἀπαραίτητο, τέλος, νὰ τονιστεῖ ἐδῶ εἶναι τὸ ὅτι, γιὰ τὴν περίοδο ἀπὸ τὸ 395 ὡς τὸ 565, ἡ πολὺ μεταγενέστερη τῶν γεγονότων χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη εἶναι πολὺ ὀγκωδέστερη (166 σελίδες ἢ σελ. 74 - 240) ἀπὸ τὴ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα (148 σελίδες ἢ σελ. 348 - 496) ποὺ εἶναι σύγχρονη πρὸς τὰ γεγονότα καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι περισσότερο ἀναλυτική. Ἐπίσης ὅτι οἱ σελίδες τῆς χρονογραφίας τοῦ Μαλάλα στὴν ἔκδοση Dindorf τῆς Βόννης εἶναι πολὺ μικρότερες ἀπὸ τὶς σελίδες τοῦ Θεοφάνη στὴν ἔκδοση de Boor τῆς Λειψίας, πράγμα ποὺ κάνει τὴ μεταγενέστερη χρονογραφία (Θεοφάνης) ἀκόμα μεγαλύτερη ἀπὸ τὴ σύγχρονη (Μαλάλας). Ἔτσι λοιπόν, ξεκινώντας ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι γιὰ θέματα ποὺ ἀφοροῦν τὴν Ἰταλία καὶ τὴ Δύση, τὰ πράγματα περιγράφονται μᾶλλον διαφορετικὰ ἀπὸ τὸ Μαλάλα στὸ Θεοφάνη, θὰ μπορούσαμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι ἡ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα λογοκρίθηκε ἰδιαίτερα ἀπὸ τὸν ΚΠ, ἀντίθετα ἀπὸ τὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη ποὺ πῆρε μᾶλλον τότε τὴ μορφή ποὺ διατηρεῖ ὡς σήμερα ἐπειδὴ φαίνεται ὅτι ἀντανάκλᾳ καὶ δικαιολογεῖ ὡς ἓνα βαθμὸ τὶς πολιτικὲς τάσεις τῆς ἱστοριογραφίας τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων. Φυσικά, ἓνα παρόμοιο ἐγγεῖρημα θὰ ἦταν ἰδιαίτερα δύσκολο σὲ ἓνα κείμενο ὅπως ἡ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα. Ἔτσι, ἡ χρονογραφία αὐτὴ πρέπει νὰ ἀκρωτηριάστηκε μόνο, χωρὶς νὰ διαστρεβλωθεῖ, καὶ ἀφέθηκαν στὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη μόνο τὰ μαλακὰ ἀποσπάσματα ποὺ ἀφοροῦν μόνο τὴν ἀνατολικὴ ἢ τὴν ἐσωτερικὴ ἱστορία τῆς αὐτοκρατορίας, καθὼς καὶ τὰ δυὸ μικρὰ ὑπολείμματα ποὺ μνημονεύουν τὴν κατάκτηση τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τὸν περιβόητο κουβικουλάριο Ναρσή.

1. Ὅχι μόνο καμιά μνεία ἀπὸ τὸ Μαλάλα, ἀλλὰ οὔτε καὶ μαλακὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη. Βλ. πρὶν πάντω, σελ. 58, σημ. 2. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἀναιρεῖ τὸ ὅτι ὁ Πορφυρογέννητος, ποὺ χρησιμοποίησε τὸ Θεοφάνη σὲ τόσο μεγάλη ἔκταση, ἔπρεπε νὰ γνωρίζει καὶ τὶς κύριες πηγές τοῦ Θεοφάνη.

ΠΥ. ΑΓΑΘΙΑΣ, ΘΕΟΦΑΝΗΣ, ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΣ

Έτσι όπως διατηρείται, στη σημερινή της μορφή, ή χρονογραφία του Θεοφάνη δε φαίνεται να έχει χρησιμοποιήσει σαν πηγή την ιστορία του Άγαθία από τη Μύρινα, πολύ περισσότερο έπειδή, ίσως, ένα μεγάλο μέρος της ιστορίας του Άγαθία είναι αφιερωμένο στην κατάκτηση και την ύποταξη της Ιταλίας από το Ναρσή. Έχω επίσης τη βεβαιότητα ότι ο ΚΠ στο «Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν» απορρίπτει συνολικά την ιστορία του Άγαθία. Τὸ περίεργο όμως είναι ότι στο έργο του «Περὶ θεμάτων» (II, θέμα Λογγιβαρδίας, σελ. 97 Pertusi), ο ΚΠ δείχνει να ξέρει πολύ καλά την ύποταξη της Ιταλίας από το Ναρσή, παραθέτοντας μάλιστα αὐτούσιο και τὸ ἐπίγραμμα ποὺ ὁ Ἀγαθίας (B', 10, σελ. 54/55 Keydell) ὑποστηρίζει ὅτι χαράχτηκε στὶς ὄχθες τοῦ ποταμοῦ Κασουλίνου γιὰ νὰ μνημονεύει τὴ νίκη τῶν Βυζαντινῶν τοῦ Ναρσή πάνω στοὺς Ἀλαμανοὺς καὶ Φράγγους τοῦ Βουτελίνου¹. Ὁ ΚΠ λοιπὸν ποὺ δείχνει νὰ ἀποστρέφεται καὶ νὰ ἀποφεύγει συστηματικὰ τὸ θέμα τῆς κατάκτησης τῆς Ἰταλίας καὶ νὰ ἀπορρίπτει ἐπομένως τὴν ιστορία τοῦ Ἀγαθία ποὺ περιγράφει αὐτὴ τὴν κατάκτηση, ἐπανερχεται ἔμμεσα σ' αὐτήν, παραθέτοντας μάλιστα καὶ τὰ κατορθώματα ἐνὸς ἀνθρώπου ποὺ ἀπεχθάνεται, τοῦ δῆθεν προδότη Ναρσή ποὺ νίκησε τοὺς Φράγγους².

Ἀλλά, ὅπως φαίνεται, ἡ σχέση τοῦ ΚΠ μὲ τὴν ιστορία τοῦ Ἀγαθία δὲ σταματᾷ ἐδῶ. Ὅσο περίεργο κι ἂν φαίνεται, ἡ ἐπίμαχη ἔκφραση: *Ζήνωνος... ἐπιτρέψαντος*, ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ ΚΠ διαστρέφοντας μ' αὐτὴν τὸ νόημα ἐνὸς χωρίου τοῦ Προκόπιου ποὺ περιλαμβάνεται στὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη, βρίσκεται... στὴν ιστορία τοῦ Ἀγαθία (Α', 5, 7, σελ. 16). Ὁλόκληρο τὸ σχετικὸ χωρίο εἶναι τὸ ἀκόλουθο: ... καίτοι Θεωδῆριχος οὐ βία ἐλών, ἀλλὰ Ζήνωνος πρότερον τοῦ σφῶν βασιλέως ἐπιτρέψαντος προσηγάγετο τὴν Ἰταλίαν, οὐδὲν Ῥωμαίους ἀφελόμενος (ἦδη γὰρ αὐτῆς ἀπεστέρητο) ἀλλ' Ὀδόα-

1. Γιὰ τὴν ἐκστρατεία τῶν Φράγγων στὴν Ἰταλία ὑπὸ τὸ Βουτελίνο, βλ. Stein, *Histoire*, B', σελ. 605 - 611 μὲ πλήρη βιβλιογραφία. Γιὰ τὸν Ἀγαθία, Z. V. Udaltsova, *Mirovozzrenie rannievizantiiskogo istorika VI v. Agafija Mirineiskogo*, Viz. Vrem. 29 (1969), σελ. 153 - 169 καὶ Averil Cameron, *Agathias*, Ὁξφόρδη 1970. Τῆς Ἰδίας, *Agathias on the Early Merovingians*, Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa, Lettere, Storia e Filosofia, Serie II, 37 (1968), σελ. 95 - 140, μελέτη ποὺ δὲ μπόρεσα νὰ συμβουλευτῶ.

2. Ἡ ἀφήγηση τοῦ Πορφυρογέννητου γιὰ τὸ Ναρσή στὸ «Περὶ θεμάτων» (Θέμα Λογγιβαρδίας, σελ. 96/97 ἐκδ. Pertusi) ἔρχεται σὲ κραυγαλέα ἀντίθεση, θὰ ἔλεγε κανεὶς, μὲ τὴν ἀφήγηση ποὺ κάνει γιὰ τὸ Ναρσή στὸ «Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν» (27, 2 - 35 σελ. 114). Ἀλλά, πάλι στὸ «Περὶ θεμάτων», ὁ ΚΠ ἐπιμένει νὰ μᾶς πείσει ὅτι ... καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν Ἰουστινιανοῦ, μᾶλλον δὲ Ζήνωνος, παρέλαβον οἱ Γότθοι τὴν τε Νεάπολιν καὶ τὰς λοιπὰς παρακειμένας πόλεις (!!!), δηλαδὴ δὲ χάνει τὴν παραμικρὴ εὐκαιρία νὰ ἀμυρῶσει καὶ τὸν Ἰουστινιανὸ καὶ τὸ Ζήωνα.

κρον καθελών τὸν ἐπηλύτην, τὸν τύραννον, τὰ κείνου ἅπαντα κατέσχε τῷ τοῦ πολέμου θεσμῷ. . . Τὸ χωρίο τοῦ Ἀγαθία λέει ὅτι: ὁ Θεοδώριχος ὑπέταξε τὴν Ἰταλία μὲ τὴν ἄδεια τοῦ Ζήνωνα, χωρὶς νὰ ἀφαιρέσει μιὰ κτήση ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορία, ἐπειδὴ οἱ Ρωμαῖοι εἶχαν χάσει ἤδη τὴν Ἰταλία ἀπὸ τὸν τύραννο Ὀδόακρο. . . Καί, σύμφωνα μὲ τὸ χωρίο τοῦ Ἀγαθία, αὐτὰ ὑποτίθεται ὅτι τὰ ἀναφέρουν οἱ ὁστρογόθοι πρεσβευτὲς ποὺ ζητοῦν ἐνίσχυση ἀπὸ τὸ Μεροβίγγειο βασιλεῖα τῶν Φράγγων Θεοδίδβαλδο τὸν Α' (548 - 555)¹, ὑποστηρίζοντας (κατὰ τὸν Ἀγαθία πάντα) ὅτι ἡ Ἰταλία ἦταν χαμένη γιὰ τὴν αὐτοκρατορία πολὺ προτοῦ τὴν καταλάβουν οἱ ἴδιοι καὶ ὅτι ὁ αὐτοκράτορας Ζήνων ἀπλούστατα ἔδωσε τὴν ἄδεια στὸ Θεοδώριχο νὰ καταπολεμήσει τὸν τύραννο Ὀδόακρο, πράγμα ἐντελῶς φυσικό. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ πέρα ὅμως, νὰ προχωρήσει κανεὶς, ὅπως κάνει ὁ ΚΠ τὸ δέκατο αἰῶνα, καὶ νὰ ἰσχυριστεῖ ὅτι οἱ Γόθοι κατέλαβον τὴν ἐσπέριον βασιλείαν Ζήνωνος αὐτοῖς ἐπιτρέψαντος, ἀποσιωπώντας σκόπιμα μάλιστα τὴ reconquista τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α' καὶ ὁλόκληρη τὴν ἱστορία τοῦ Ἀγαθία ποὺ περιγράφει λεπτομερῶς αὐτὴ τὴ reconquista, σημαίνει ὅτι διαστρεβλώνει πολὺ συνειδητὰ τὴν ἱστορία τοῦ πέμπτου αἰῶνα, γιὰ πολὺ συγκεκριμένους λόγους. Καὶ οἱ λόγοι αὐτοὶ τοῦ ΚΠ, ὅπως εἶχα κιόλας τὴν εὐκαιρία νὰ προτείνω², εἶναι σαφέστατα πολιτικοί, εἶναι λόγοι σκοπιμότητας καὶ ἀφοροῦν τῇ διανομῇ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου ποὺ εἶχαν ἀποδεχτεῖ οἱ αὐτοκράτορες τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἀνάμεσα στὸ Βυζάντιο καὶ στοὺς Φράγγους τὸν ἑνατο καὶ τὸ δέκατο αἰῶνα. Τώρα, εἶναι πιὰ καιρὸς νὰ ποῦμε ὅτι οἱ ἰδιαίτερα κολακευτικὲς κρίσεις ποὺ ἐκφέρει ὁ ἱστορικὸς Ἀγαθίας γιὰ τοὺς Φράγγους (Α', 2 - 3, σελ. 11 - 13), ἀσφαλῶς δὲ θὰ διέφευγαν στὸν ΚΠ, ὅταν ἔγραφε τὸ περίφημο κεφάλαιο 13 τοῦ «Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν» καὶ ἰδιαίτερα τοὺς στίχους 104 - 126 (σελ. 70 - 72). Ἔτσι, ὁ ἐκφραστὴς καὶ προπαγανδιστὴς μιᾶς συγκεκριμένης πολιτικῆς ιδεολογίας ΚΠ κάθε ἄλλο παρὰ ἀγνοοῦσε τί εἶχε γράψει ὁ Ἀγαθίας καὶ κάθε ἄλλο παρὰ περὶ φρονοῦσε τὴ χρονολογία τοῦ Μαλάλα. Ἀντίθετα μάλιστα, τοὺς ἤξερε πολὺ καλὰ, ἀλλὰ τὸν Ἀγαθία τὸν ἀποσιώπησε ἐπίτηδες ἐξαιτίας τοῦ περιεχομένου τοῦ ἔργου του (ἀνάκτηση τῆς Ἰταλίας), τὸ δὲ Μαλάλα πρέπει νὰ τὸν ἀκρωτηρίασε σχεδὸν ἐγκληματικά. Ἀλλὰ δὲν ἔκανε μόνο αὐτό. Ὁ ΚΠ πῆρε ἐκφράσεις ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ Ἀγαθία, τὶς τοποθέτησε μέσα σὲ καίρια ἀποσπά-

1. Ἀγαθίας Α', 5, 7, σελ. 16, ἐκδ. Keydell. Γιὰ τὸ βασιλεῖα Θεοδίδβαλδο Α', βλ. Τ. Κ. Λογγή, *Μιὰ ἀγνωστὴ οἰκογένεια βυζαντινῶν πρεσβευτῶν τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ*, Παρνασσὸς 17 (1975), σελ. 556 - 561. Χαρακτηριστικὸ ἐπίσης εἶναι ὅτι ὁ Πορφυρογέννητος γνώριζε καλὰ τὸν Ἀγαθία ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι περιέλαβε ἀποσπάσματα τοῦ Ἀγαθία στὰ ἔργα του excerpta historica α) de legationibus (ἐκδ. de Boor, Βερολίνο 1903) καὶ β) de sententiis (ἐκδ. Boissvain, Βερολίνο 1906).

2. Πρβλ. Τ. Κ. Λογγή, *Τὸ κεφάλαιο 27 τοῦ De administrando imperio. Προσπάθεια γιὰ μιὰ ἱστορικὴ ἐρμηνεία*, Βυζαντινὰ 11 (1980), (ὕπὸ ἐκτύπωση).

σματα του Προκόπιου και τη σύνθεση αυτή την περιέλαβε μέσα στη χρονογραφία του Θεοφάνη που πρέπει να αποτελεί για μας το σημείο έγκυρης της πρώιμης βυζαντινής ιστοριογραφίας με τη μέση βυζαντινή ιστοριογραφία, καθώς και τον αμφίδρομο δείκτη όλων των πολιτικών ιδεολογιών όλων σχεδόν των πρώιμων, αλλά και αρκετών μεταγενέστερων βυζαντινών συγγραφέων¹. Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η χρονογραφία του Θεοφάνη αντανάκλαζε την πρώιμη βυζαντινή περίοδο στη μέση περίοδο, αλλά και τη μέση βυζαντινή περίοδο στην πρώιμη, από την άποψη πάντα της ιστοριογραφίας των ιδεολόγων της Μακεδονικής δυναστείας που δε δίστασαν να αποκηρύξουν το οίκουμενικό ρωμαϊκό παρελθόν έτσι όπως έκφραζόταν από την ανάκτηση της Δύσης επί Ίουστινιανού Α'², για να εξυπηρετήσουν τις σύγχρονές τους πολιτικές σκοπιμότητες.

III. Η ΠΡΩΙΜΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Αυτό λοιπόν που τόσοι και τόσοι νεώτεροι ιστορικοί ονόμασαν Revival των Γραμμάτων την εποχή του ΚΗ είναι στην πραγματικότητα μια μεγάλη καταστροφή³. Η πολιτική τάση που εκπροσωπούσε ο αυτοκράτορας αυτός ακρωτηρίασε άγρια όσα κείμενα της προγενέστερης ιστοριογραφίας έλεγαν το αντίθετο από την πολιτική γραμμή που ακολουθούσε ο ίδιος το δέκατο αιώνα και άφησε τη χρονογραφία του Θεοφάνη με τη μορφή που έχει σήμερα, σαν ύπευθυνο συμπέλημα για ολόκληρη την ιστορία της προγενέστερης εποχής, συνεισφέροντάς την μάλιστα με τα κείμενα που περιέχει ο γνωστός τόμος της Βόννης, τα γνωστά σαν «Τα μετά τον Θεοφάνη», μερικά από τα οποία είναι ακόμα ανέκδοτα στο μεγαλύτερό τους μέρος⁴. Έτσι πρέπει να χάθηκαν αρκετά

1. Είναι πολύ δύσκολο να πούμε αν τα χρονογραφικά κείμενα της περιόδου των Μακεδόνων αυτοκρατόρων, πολλά από τα οποία είναι ανέκδοτα στο μεγαλύτερό τους μέρος, αντιγράφουν τη χρονογραφία του Θεοφάνη ή, αντίθετα, προσπαθούν να την αντικρούσουν, καθώς, για πάρα πολλές ιστορικές περιόδους δεν ξέρουμε τις πηγές του Θεοφάνη. Βλ. για ένα παράδειγμα A. S. Proudfoot, *The Sources of Theophanes for the Heraclian Dynasty*, Byzantion 44 (1974), σελ. 367 - 439.

2. Ο λεγόμενος «οίκουμενικός» αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος δεν αναφέρει ούτε μια φορά τον Ίουστινιανό Α' στο «Πρός τον Ίδιον υιόν Ρωμανόν». Οι μνείες του Ίουστινιανού στο «Περὶ Θεμάτων» είναι άσήμαντες και επεισοδιακές. Πρβλ. έκδ. Pertusi, σελ. 189.

3. Για τη λεγόμενη «Αναγέννηση» των Γραμμάτων στο Βυζάντιο, βλ. το βασικό βιβλίο του P. Lemerle, *Le premier humanisme byzantin*, Παρίσι 1971. — W. T. Treadgold, *The Revival of Byzantine Learning and the Revival of the Byzantine State*, AHR 84 (1979), σελ. 1245 - 1266 που, όμως, ούτε καν δείχνει να υποψιάζεται αυτή την πλευρά του προβλήματος.

4. Βλ. για παράδειγμα στο Α. Φ. Μαρκόπουλου, στο ίδιο, σελ. 1 - 3. Ο ίδιος έρευνήτης προετοιμάζει την πρώτη ολική έκδοση του κειμένου αυτού στη σειρά CFHB.

ιστορικά έργα, προϊόντα τῶν λεγόμενων «σκοτεινῶν αἰώνων», ὅπως ἡ ἄγνωστή μας «Ἐπιτομή», ἔργο τοῦ πατρίκιου Τραϊανοῦ ποῦ ἔζησε στὰ χρόνια τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β' τοῦ Ρινότμητου καὶ ποῦ ἔγραψε χρονογραφία ἀπὸ τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου ὡς τὶς μέρες του¹, ἔτσι χάθηκε τὸ ἱστορικὸ ἔργο τοῦ μεταγενέστερου χρονογράφου Σέργιου τοῦ Ὁμολογητῆ ποῦ σταματοῦσε, ὅπως φαίνεται, στὰ 829², ἔτσι χάθηκε ἴσως καὶ ἡ λεγόμενη «Συνέχεια τοῦ Μαλάλα», γιὰ τὴν ὁποία μίλησε ὁ Grégoire³ καί, ἴσως, κι ἄλλα κείμενα, γραμμένα ἐπίσης τὴν ἐποχὴ τῆς βυζαντινῆς οἰκουμενικότητος ποῦ ἀπεμπόλησαν ἀργότερα οἱ αὐτοκράτορες τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας. Ἐμείνε ὅμως ἡ λογοκριμένη καὶ διασκευασμένη χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη, εἰδικὰ γιὰ νὰ μᾶς ἐμποδίζει νὰ διακρίνουμε τὴν ἀντίθετη πολιτικὴ ἄποψη, τὴν ἄποψη τῆς βυζαντινῆς οἰκουμενικότητος ποῦ ἦταν βασισμένη στὸ κατακτητικὸ ἔργο τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α'.

Ἀλλὰ ἀφοῦ ἡ πολιτικὴ τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων ἦταν ἀντίθετη πρὸς τὴν οἰκουμενικὴ ἰδεολογία, ἡ οἰκουμενικὴ ἰδεολογία διαπνέει ὁλόκληρη τὴν πρώιμη αὐτοκρατορικὴ παράδοση καὶ βασιζέται κατεξοχὴν σὲ ἓνα λογοτεχνικὸ εἶδος, τὴ Χρονογραφία⁴. Πράγματι, ὁ Μαλάλας ποῦ πρέπει νὰ ὑπέφερε πολὺ ἀπὸ τὴ λογοκρισίαν τῆς σχολῆς τοῦ ΚΠ, ὁ Τραϊανός, ὁ Σέργιος, ὁ Συμεὼν Λογοθέτης (ἀλλὰ καὶ ὁ Ψευδοσυμεὼν, ἡ συνέχεια τοῦ Γεωργίου Μοναχοῦ κλπ.), ὅλα αὐτὰ πρέπει νὰ εἶναι κείμενα οἰκουμενικῆς ἰδεολογίας, κείμενα ἀντίθετα πρὸς τὴν πολιτικὴ τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων⁵. Ἀντίθετα, ὁ Θεοφάνης εἶναι κείμενο ποῦ ἐγκρίθηκε ἀπὸ τοὺς ἐκφραστὲς τῆς ἰδεολογίας τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, εἶναι ἡ μοναδικὴ ἴσως χρονογραφία ποῦ δὲν εἶναι οἰκουμενικὴ. Ἡ χρονογραφία αὕτὴ ἀρχίζει ὅχι μὲ τὴν κτίση τοῦ κόσμου (τῆς οἰκουμένης),

1. Λεξικὸ τῆς Σούδας (Σουίδας) ἐκδ. Adler IV, 582. Πρὸς ἐπίσης C. de Boor, *Der Historiker Traianus*, Hermes 17 (1882), σελ. 489 - 492.

2. Γιὰ τὸ Σέργιο τὸν Ὁμολογητῆ, βλ. τὶς ἐνδιαφέρουσες ἀπόψεις τοῦ Α. Φ. Μαρκόπουλου, στὸ ἴδιο, σελ. 155 - 164 καί, τελευταῖα, Α. N o g a r a, *Sergio il Confessore e il cod. 67 della «Bibliotheca» di Fotio Patriarca di Costantinopoli*, Aevum 52 (1978), σελ. 261 - 266.

3. Βλ. H. Grégoire, *Du nouveau sur la chronographie byzantine: Le «Scriptor Incertus de Leone Armenio» est le dernier continuateur de Malalas*, Académie royale de Belgique, Bulletin de la Classe des Lettres et des Sciences morales et politiques, 5e série 22, 10 - 12 (1936), σελ. 420 - 436.—Ἐπίσης L. Traube, *Chronicon Palatinum*, BZ 4 (1895), σελ. 489 - 493. Πρόκειται γιὰ τὸ γνωστὸ *latereulus* Malalianus (ἐκδ. MGH AA, XIII, 424) ποῦ πρέπει νὰ γράφτηκε μὲν τὸν 8ῶο αἰῶνα.

4. Γιὰ τὴ βυζαντινὴ χρονογραφία, γενικὰ, βλ. H. Gelzer, *Sextus Julius Africanus und die byzantinische Chronographie*, τομ. Β', Λιψία 1885 (τομ. Α', Λιψία 1898), σελ. 107 - 132. Πρὸς ἐπίσης K. H. Kruger, *Die Universalchroniken* (Typologie des sources du Moyen Age occidental), Turnhout, Βέλγιο, fasc. 16 (1976).

5. Βλ. τὶς ἀπόψεις τοῦ R. J. H. Jenkins γιὰ τὶς σχέσεις τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας μὲ τὴ μικρασιατικὴ ἀριστοκρατία στὴ μελέτη του *The «Flight» of Samonas*, Speculum 23 (1948), σελ. 217 - 235 καὶ ἰδιαίτερα σελ. 219/220.

ἀλλὰ μὲ τὸ Διοκλητιανό, τὸν ἄνθρωπο δηλαδή ποὺ πρῶτος ἔκανε ἀξίωμα τῇ διαίρεση τῆς ἐνιαίας αὐτοκρατορίας, ἡ μοναδικὴ βυζαντινὴ χρονογραφία ποὺ παραδέχεται τὴ βάπτιση τοῦ Κωνσταντίνου Α' ἀπὸ τὸν πάπα Σίλβεστρο Α' ¹, ἡ χρονογραφία ποὺ ξέρει καλὰ ὅτι ἡ Δύση ἀποστάτησε ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴ ἐπικυριαρχία τὸν ὀγδοο αἰώνα ², τὸ κείμενο ποὺ ξέρει καλὰ ὅτι ὁ Καρλομάγνος στέφθηκε αὐτοκράτορας ἀπὸ τὸν πάπα Λέοντα Γ' ³, τὸ κείμενο ποὺ προσπαθεῖ νὰ ὑποτιμήσῃ τὸν Ἰουστινιανὸ καὶ τὸ Ναρσὴ ⁴ καὶ νὰ τονίσει τὴν προσωπικότητα τοῦ Βελισάριου. Ἀπὸ ἐκεῖ ξεκινοῦν καὶ οἱ συγχύσεις: ἡ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη γίνεται χρονολογικὰ ἀσαφέστατη καὶ ἰδιαίτερα ἐλλιπὴς γιὰ τὴ Δύση, ὅχι μόνον μετὰ τὰ χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ ⁵, ἀλλὰ κιόλας ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ ἴδιου τοῦ Ἰουστινιανοῦ ⁶, ἀφοῦ παίρνει τὶς πληροφορίες τῆς σχετικὰ μὲ τὴ Δύση ἀπὸ ἓνα λογοκριμένο καὶ ἀκρωτηριασμένο Μαλάλα, ὅπως εἶπαμε. Ἔτσι, ἡ συσκοτίση ποὺ ἐπιχειρεῖ ὁ ΚΠ ἔχει σὰ στόχο τῆς τὴν Ἱστορία τοῦ πέμπτου καὶ τοῦ ἕκτου αἰώνα, τότε ποὺ τέθηκε σὲ ὅλη του τὴν ἑκταση τὸ πρόβλημα τῆς οἰκουμενικότητος τῆς Ἀνατολικῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας.

Τὸ γεγονὸς ὅτι, τὸ δέκατο αἰώνα, ὁ ΚΠ καὶ ἡ σχολή του ἔκαναν ὅ,τιμποῦσαν γιὰ νὰ ἐξαφανίσουν τὴν πρῶμῃ αὐτοκρατορικὴ παράδοση τῆς οἰκουμενικότητος δὲ σημαίνει ὅτι ἡ παράδοση αὕτη δὲν ἦταν ἡ μόνη ἀληθινή, ἡ μόνη ἀποδεκτὴ γιὰ τοὺς προγενέστερους αἰῶνες. Μετὰ τὰ μέσα τοῦ ἕκτου αἰώνα, σὲ ὁλόκληρη τὴν Εὐρώπη, σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση, ὅλοι ἤξεραν ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς εἶχε κατακτήσει, ὅχι τὴν Ἰταλία, τὴν Ἀφρικὴ καὶ ἓνα μέρος τῆς Ἰσπανίας ὅπως ξέρουμε ἐμεῖς σήμερα, ἀλλὰ τὸ σύνολο τῆς παλαιᾶς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ οἰκουμενικὴ αὕτη ἀντίληψη μπορεῖ νὰ μὴ βρίσκεται στὰ ἱστορικὰ

1. Ὁ Θεοφάνης, σελ. 18, τὸ λέει καθαρά: ... ἐμοὶ δὲ ἀληθέστερον φαίνεται τὸ ὑπὸ Σιλβέστρου ἐν Ῥώμῃ βεβαπτίσθαι αὐτόν. . .

2. Θεοφάνης, σελ. 408: ... ἐν δὲ τῇ προεσβυτέρῃ Ῥώμῃ Γρηγόριος, ὁ πανίερος ἀποστολικὸς ἀνὴρ καὶ Πέτρου τοῦ κορυφαίου σύνθρονος, λόγῳ καὶ πράξει διαλάμπων, ὃς ἀπέστησε Ῥώμην τε καὶ Ἰταλίαν καὶ πάντα τὰ ἐσπέρια τῆς τε πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ὑπακοῆς Λέοντος καὶ τῆς ὑπ' αὐτὸν βασιλείας. . .

3. Θεοφάνης, σελ. 472/473: ... ὁ δὲ (πάπας Λέων) τὸν Κάρουλον ἀμειβόμενος ἔστειπεν αὐτόν εἰς βασιλεία Ῥωμαίων ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἀγίου ἀποστόλου Πέτρου, χορίσας ἐλαίῳ ἀπὸ κεφαλῆς ἕως ποδῶν καὶ περιβαλὼν βασιλικὴν ἐσθῆτα καὶ στέφος, μηνὶ Δεκεμβρίῳ κε' ἰνδικτιῶνος θ'. . .

4. Βλ. πιδ πάνω, σελ. 55, σημ. 2, σελ. 58, σημ. 1.

5. Βλ. τὶς μελέτες ποὺ γράφτηκαν γιὰ τὴ χρονολόγησι τῶν γεγονότων στὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη, γιὰ μεταγενέστερες ὁμως ἐποχές: H. H u b e r t, *Observations sur la chronologie de Théophane et de quelques lettres des Papes* (726 - 774), BZ 6 (1897), σελ. 491 - 505. T h. H o d g k i n, *The Chronology of Theophanes in the Eighth Century*, EHR 13 (1898), σελ. 283 - 289. G. O s t r o g o r s k y, *Die Chronologie des Theophanes im 7. und 8. Jahrhundert*, BNJ 7 (1930), σελ. 1 - 56 καὶ πιδ πάνω, σελ. 51, σημ. 1, σελ. 52, σημ. 1, σελ. 63, σημ. 1.

6. Βλ. πιδ πάνω, σελ. 54, σημ. 3, 4, 5, σελ. 58, σημ. 1 - 2.

κείμενα για τους συγκεκριμένους λόγους που αναφέραμε, αλλά απόηχός της υπάρχει στους ποιητές του ἑκτου αἰώνα. Ὁ πανηγυριστής τοῦ αὐτοκράτορα Ἰουστίνου Β΄ Κρησκώνιος Κόριππος, δὲ διστάζει νὰ γράψει στὸν πρόλογό του τὰ ἀκόλουθα τολμηρά, ὅπου νικημένοι καὶ ὑποταγμένοι ἐμφανίζονται Φράγγοι καὶ Λογγοβάρδοι, δηλαδή ἐκεῖνοι ἐξαιτίας τῶν ὁποίων ἡ αὐτοκρατορία ἀναγκάστηκε νὰ ἀπεμπολήσει τὴν οἰκουμενικότητά της στοὺς ἐπόμενους αἰῶνες:

quis totiens victos numeret per proelia Francos
edomitosque Gelas, captos tratosque tyrannos,
Langobardorum populos Gipedumque feroces,
mutua per latos inter se vulnera campos
miscentes feritate sua, cum milite tuto
alternas gentes domini fortuna necaret?

(*In laudem Iustini Augusti minoris, praefatio, v. 10-15, ed. A veril Cameron, London 1976, p. 33*).

Τὴν ἴδια περίπου ἐποχή, ἓνας Ἱταλὸς ποιητὴς ἐγκατεστημένος ὅμως στὴ Γαλλία, ὁ Βενάντιος Φορτουνάτος (530 - 600) ποὺ πρέπει μάλιστα νὰ εἶχε χρησιμοποιήσει τὸν Κόριππο σὰν πηγή¹, ἀφιέρωνε ἓνα ἐγκωμιαστικὸ ποίημα, σωστὸ πανηγυρικό, στοὺς αὐτοκράτορες Ἰουστίνου Β΄ καὶ Σοφία. Στὸ ποίημα αὐτό, ἡ οἰκουμενικότητα τῆς αὐτοκρατορίας εἶναι ἀκόμα πιὸ ἀπόλυτη καὶ φτάνει στὴ Βρεταννία:

Reddite vota Deo, quoniam nova purpura quidquid
Concilium statuit Chalcedonense tenet.

.....

Axe sub occiduo audivit Gallaecia factum
Vascone vicino Cantabur ista refert.

1. Για τὸ Βενάντιο Φορτουνάτο, βλ. Labriolle³, σελ. 756 - 761. Manitius, *GLLM*, τόμ. Α', σελ. 170. - 180.— Ἐπίσης A veril Cameron, *Agathias*, σελ. 120 (σχόλια).— Πρβλ. ἐπίσης Κόριππο, *In laudem Iustini*, III, 383 κξξ.: ἐκδ. A veril Cameron σελ. 72:

*Quid noster senior potuit, pater, is scie, disce,
sub quo vandalici ceciderunt strage tyranni,
edomitique getae, pubes Alamannica, Franci
totque alias Gentes famosaque regna per orbem
ardua sub nostris flectentia colla triumphis
suscepere jugum, mentes animosque dedere
servitio, nobisque manent ex hoste fideles.*

Currit ad extremas fidei pia famula gentes
Et trans Oceanum terra Britana favet.

(*Ad Iustinum et Sophiam Augustos*,
25 sqq, MGH AA, IV, 276 sqq.).

Ἡ αὐτοκρατορική παράδοση λοιπόν, τὸ 565 ποὺ πεθαίνει ὁ Ἰουστινιανὸς Α', θεωρεῖ ὅτι ἡ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία εἶναι ἀκέραια καὶ οἰκουμενικὴ σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση, κάτι ποὺ τὸ ἀκρωτηριασμένο κείμενο τοῦ Μαλάλα ἢ ἡ σημερινὴ μορφή τῆς χρονογραφίας τοῦ Θεοφάνη μᾶς ἐμποδίζουν ἀκόμα νὰ διακρίνουμε. Ἐχοντας ἀποκαταστήσει αὐτὴ τὴ στοιχειώδη ἀλήθεια, εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἐξετάσουμε τὸ κατὰ πόσο αὐτὲς οἱ δυὸ πηγὲς ποὺ παρὰθέσαμε ἀνήκουν στὴ βυζαντινὴ Γραμματεία.

Ὁ ποιητὴς Βενάντιος Φορτουνάτος δὲ θεωρεῖται βυζαντινὸς ποιητὴς. Ἐπίσημα τουλάχιστον, τόσο αὐτὸς ὅσο κι ὁ λίγο προγενέστερός του Κόριππος περιλαμβάνονται στὴ λεγόμενη «*Λατινικὴ Γραμματεία τοῦ Μεσαίωνα*»¹, ἐνῶ μιὰ τρίτη πηγὴ, ὁ λατίνος πανηγυριστὴς τοῦ αὐτοκράτορα Ἀναστάσιου Πρισκιανὸς ἀνήκει τυπικὰ στοὺς ἀρχαίους λατίνους ποιητές. Καὶ οἱ τρεῖς τους ὅμως ἔχουν ἰδεολογία βαθύτατα μεσαιωνικὴ, ἀφοῦ μάλιστα Κόριππος καὶ Φορτουνάτος ὑμνολογοῦν τὸ ἔργο τοῦ Ἰουστινιανοῦ στὴ Δύση. Ἡ Βυζαντινὴ Γραμματεία, ὅπως τὴ γνωρίζουμε ἀπὸ τὸν Krumbacher, ἀρχίζει τὸ 527², ἀλλὰ μὲ τὸν ὅρο *Βυζαντινὴ Γραμματεία* ξέρουμε ὅτι τόσο ὁ Krumbacher ὅσο καὶ τόσοι ἄλλοι ἐννοοῦσαν καὶ ἐννοοῦν τὴν ἐλληνικὰ γραμμένη γραμματεία τοῦ Μεσαίωνα. Ὁ Krumbacher ἀρχίζει τὴν ἐξιστόρηση τῆς ἐλληνικῆς γραμματείας τοῦ Μεσαίωνα τὸ 527 καὶ τὸ ἴδιο περίπου κάνει ὁ σύγχρονός του καὶ ὁμῶς λόγος γιὰ τὴ λατινικὴ γραμματεία τοῦ Μεσαίωνα Max Manitius³. Καθὼς ἄνθρωποι σὰν τὸν Κρησκώνιο Κόριππο καὶ τὸ Βενάντιο Φορτουνάτο ἔγραφαν λατινικά, ἐλάχιστοι βυζαντινολόγοι τοὺς μελετοῦν συστηματικά. Ἀλλὰ, ἂν οἱ γραμματολόγες τοῦ Μεσαίωνα ἔχουν σὰν ἀρχὴ τους τὶς συμβατικὲς χρονολογίες 527 ἢ 532, αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἱστορικοὶ σὰν τὸν Ὀλυμπιόδωρο, τὸ Μάλχο, τὸν Πρίσκο καὶ τὸ Ζώσιμο ποὺ ἔζησαν τὸν πέμπτο αἰῶνα δὲ θεωροῦνται βυζαντινοί⁴. Καὶ ὅπως εἶδαμε, ἀκόμα στὸ δεῦτερο μιστὸ τοῦ ἑκτοῦ αἰῶνα, ἡ ἐνότητα τῆς ἰδεολογίας εἶναι ἀπόλυτη σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἐξετάσουμε

1. Γιὰ τὸν Κόριππο, βλ. Manitius, *GLLM*, τομ. Α', σελ. 168 - 170, ἀμέσως πρὶν ἀπὸ τὸ Φορτουνάτο.

2. *Geschichte der byzantinischen Litteratur, von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches* (527 - 1453).

3. Ὁ πρῶτος τόμος τῆς *GLLM* τοῦ Manitius ἔχει σὰν ὑπότιτλο: *Von Justinian bis zur Mitte des zehnten Jahrhunderts*.

4. Βλ. τὴν εἰσαγωγὴ τοῦ Krumbacher, *GBL*, σελ. 1/2,10, ὅπου ἐξηγοῦνται οἱ λόγοι.

ἀπὸ ποιοῦ χρονικοῦ σημείου καὶ ἔπειτα ἀρχίζουν νὰ ἀπομακρύνονται ἰδεολογικά.

Τὸ ὁπωσδήποτε ἱστορικὸ εἶδος τῆς χρονογραφίας ἦταν ἐνιαῖο αὐτοκρατορικὸ εἶδος σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση τουλάχιστον ὡς τὸν ἕκτο αἰῶνα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν ἦταν γραμμένο λατινικὰ ἢ ἑλληνικὰ¹, ἐνῶ ξέρουμε ὅτι, ἂν τὸ χρονικὸ τοῦ περιφήμου ἐπίσκοπου Σεβίλλης Ἰσίδωρου (570 - 636) ποὺ πρέπει νὰ τελείωσε γύρω στὸ 624, γνωρίζει καλὰ τὸν αὐτοκράτορα Ἡράκλειο², ἡ περιφημὴ ἐπίσης Ἐπιτομὴ τοῦ πατρίκιου Τραϊανοῦ χάθηκε ἔτσι ὥστε νὰ μὴ μποροῦμε νὰ διαπιστώσουμε ἰδεολογικὲς ἀποκλίσεις ἀνάμεσα σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση. Ὅσο γιὰ τὸ γνωστὸ *Πασχάλιο Χρονικὸ* ποὺ διακόπτεται ἀπὸ τομα τὸ 627, ἐνῶ πρέπει νὰ γράφτηκε μετὰ τὸ 629, ἐκτὸς ἀπὸ μερικὰ θέματα ποὺ παρακολουθεῖ μὲ ἐξαιρετικὴ ἐμβρίθεια, ὅπως τῇ Στάσει τοῦ Νίκα, στὰ περισσώτερά του σημεῖα δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μιὰ πιστὴ ἀντιγραφὴ τοῦ Μαλάλα³. Καὶ τὸ *Πασχάλιο Χρονικὸ* λοιπὸν ἀγνοώντας ὁλοκληρωτικὰ τὴ Δύση, δείχνει νὰ ἔχει ὑποστῇ ἀμείλικτη λογοκρισία. Πολὺ καλύτερα ξέρεي τὴ σύγχρονή του ἐποχὴ τὸ χρονικὸ τοῦ Ἰωάννη Βικλαρένσις ποὺ ἐκτείνεται ἀπὸ τὸ 567 ὡς τὸ 590, κι ὡς γράφτηκε στὴ μακρινὴ Ἰσπανία, δηλαδὴ πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου ὁ συγγραφέας εἶχε ταξιδέψει στὴ νεαρή του ἡλικία⁴. Εἶναι τόσο ἀξιοσημείωτη αὐτὴ ἡ ἐνημερότητα τῶν ἰσπανικῶν πηγῶν τοῦ ἔκτου καὶ ἑβδομοῦ αἰῶνα πάνω σὲ θέματα τῆς αὐτοκρατορίας καί, ἰδιαίτερα τῆς Ἀνατολῆς, ὥστε ἡ ἔλλειψη πληροφοριῶν γιὰ τὴ Δύση στὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη νὰ αὐξάνει τίς ὑποψίες μας γιὰ μιὰ ἀνηλεέστατη λογοκρισία ἢ διασκευὴ a posteriori. Ὅσο γιὰ τὴ Γαλλία, στὸ β' μισὸ τοῦ ἔκτου αἰῶνα, αὐτὴ διαθέτει τὸν ἐπίσκοπο τῆς Τουρ Γρηγόριο ποὺ ἔγραψε τὴ γνωστὴ *φραγγικὴ του ἱστορία*, ξέροντας καλὰ τοὺς ρωμαίους αὐτοκράτορες ὡς τὸ σύγχρονό του Μαυρίκιο⁵.

Συμπερασματικὰ λοιπὸν, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι, ὡς τὰ μέσα περίπου

1. Ὁ H. Gelzer (*Sextus Jul. Africanus*, τομ. Β', σελ. 107) πιστεύει ὅτι ὑπάρχουν μόνο δυὸ λατίνοι χρονογράφοι, σύγχρονοι τοῦ Ἀγ. Ἱερώνυμου: ὁ Σουλπίκιος Σεβῆρος ἀπὸ τὴν Ἀκουιτανία (τὸ 400 περίπου) καὶ ὁ Κούντος Ἰούλιος Ἰλαρίων (τὸ 397 περίπου). Τὸν πέμπτο καὶ ἕκτο αἰῶνα, ἀξιόλογες χρονογραφίες στὰ λατινικὰ θὰ γράψουν ὁ Πρόσπερος Τίρων, ὁ Κασσιόδωρος καὶ ὁ Μαρκελλίνος. Γιὰ τὸ Σουλπίκιο Σεβῆρο βλ. Labriolle³, σελ. 566 - 574.

2. Γιὰ τὸν Ἰσίδωρο Σεβίλλης γενικά, βλ. Manitius, *GLLM*, τομ. Α', σελ. 52 - 70. Γιὰ μνεῖες στὸ χρονικὸ του σχετικὰ μὲ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἡράκλειου, πρβλ. *Chronicon* 415 - 416B: MGH AA, XI, 479 - 480.

3. Γιὰ τὸ *Πασχάλιο Χρονικὸ* γενικά, βλ. Gelzer, στὸ ἴδιο, τομ. Β', σελ. 144 καὶ Krumbacher, *GBL*, σελ. 337 - 339.

4. Βλ. Manitius, *GLLM*, τομ. Α', σελ. 216.

5. Βλ. A. Cameron, *The Byzantine Sources of Gregory of Tours*, JTS, NS 26 (1975), σελ. 421 - 426 καὶ T. K. Λουγγῆ, *Γύρω ἀπὸ τὴ δυτικὴ πολιτικὴ τοῦ αὐτοκράτορα Τιβερίου Κωνσταντίνου*, BNJ 22 (1978), σελ. 115 - 125.

τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορα Ἡράκλειου, ἡ αὐτοκρατορική οἰκουμενική παράδοση εἶναι ζωντανή στὴ λατινικὰ γραμμένη ἱστορία καὶ χρονογραφία τῆς Δύσης, ἐνῶ στὴν Ἀνατολὴ ἡ σιγὴ τῶν ἐλληνικῶν πηγῶν δείχνει ἐσκεμμένη ἢ ὑποπτη. Ἄν στὸ τελευταῖο αὐτὸ προσθέσουμε καὶ τὰ τόσα ὀνόματα ἱστορικῶν καὶ χρονογράφων ποὺ τὰ ἔργα τους χάθηκαν, τότε οἱ ὑποψίες μας αὐτὲς ἐνισχύουν τὴν ὑπόθεση ὅτι ἡ μέση βυζαντινὴ ἱστορικὴ παράδοση τῆς σχολῆς τοῦ ΚΠ ἤθελε μὲ κάθε τρόπο νὰ ἐξαλείψει κάθε ἀνάμνηση οἰκουμενικότητος¹.

Καὶ φαίνεται ὅτι τὸ κατόρθωσε, μὲ τὸν τρόπο της. Πρώτοι βυζαντινοὶ ἱστορικοί, σύγχρονοι τῆς ἁλώσεως τοῦ Δυτικοῦ, ρωμαϊκοῦ κράτους, ὅπως ὁ Κάντιδος, ὁ Ὀλυμπιόδωρος, ὁ Πρίσκος καὶ ὁ Μάλχος δὲ σώζονται παρὰ σὲ ἀποσπάσματα ποὺ βρίσκονται στὴ *Μυριόβιβλο* τοῦ πατριάρχῃ Φώτιου². Ὅπως ξέρουμε, ὁ πατριάρχης Φώτιος ἦταν ἓνας ἄνθρωπος τοῦ ἑνάτου αἰῶνα ποὺ ὑπηρέτησε σὲ δυὸ διαφορετικὰ χρονικὰ διαστήματα (858 - 867 καὶ 877 - 886) δυὸ ριζικὰ ἀντίθετες πολιτικές, ὅπως ἦταν ἐκεῖνες τῶν Ἀμοριανῶν αὐτοκρατόρων καὶ τοῦ Βασίλειου Α' τοῦ Μακεδόνα³. Δὲ μπορεῖ νὰ μὴ σκεφθεῖ κανένας ὅτι ἡ τελευταία αὐτὴ πολιτικὴ ποὺ ὑπηρέτησε ὁ πολυμήχανος πατριάρχης, ἡ πολιτικὴ τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων ἦταν ἐκεῖνη ποὺ κατέστρεψε τὰ κείμενα τῆς οἰκουμενικότητος. Δὲν ἀποκλείεται λοιπὸν καθόλου ἡ *Μυριόβιβλος* τοῦ Φώτιου νὰ ὑπάρχει στὴ σημερινή της μορφή γιὰ νὰ διαδραματίζει ἓνα ρόλο ἀνάλογο μὲ ἐκεῖνο ποὺ παίζει ἡ σημερινή μορφή τῆς χρονογραφίας τοῦ Θεοφάνη καὶ νὰ μᾶς ἐμποδίζει νὰ δοῦμε τόσα πράγματα. . .

IV. Η ΔΙΑΚΟΠΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΗΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ ΣΤΗ ΔΥΣΗ

Τὸ γεγονὸς ποὺ μᾶς ἐμπόδισε ὡς τώρα νὰ συνειδητοποιήσουμε τὴν οἰκουμενικὴ ἔκταση καὶ ἀπήχηση τῆς βυζαντινῆς *reconquista* στὴ Δύση τὸν ἕκτο αἰῶνα εἶναι, χωρὶς ἀμφιβολία, ἡ σύγχυση ποὺ προκάλεσε ἡ λογγοβαρδικὴ εἰσβολὴ στὴν Ἰταλία ἀπὸ τὸ 568, ἡ βαθμιαία ἀπώλειά της καὶ ἡ ἀδυναμία τῆς

1. Βλ. τὸ ὁγκῶδες βιβλίον τοῦ A. T o y n b e e, *Constantine Porphyrogenitus and His World*, Λονδίνο - Νέα Ὑόρκη - Τορόντο 1973, ἰδιαίτερα σελ. 346 - 510.— Ἐπίσης H é l è n e A h r w e i l e r, *L'idéologie politique de l'empire byzantin*, Παρίσι 1975, σελ. 48 - 59 ποὺ, ὅμως, δὲν ἀσχολοῦνται μὲ τὸ πρόβλημα.

2. Φώτιος, *Βιβλιοθήκη*, τόμ. Α', Παρίσι 1959, ἐκδ. R. H e n r y : Κάντιδος, σελ. 161 - 166. Ὀλυμπιόδωρος, σελ. 166 - 187.— Μάλχος, σελ. 160 - 161.— Γιὰ τὸ Μάλχο, βλ. τὴ μελέτη τοῦ B. B a l d w i n, πρὶ πάντων, σημ. 14. Γιὰ τὸν Κάντιδο, βλ. C. P. Š e s t a k o v, *Kandid Isavrski*, *Letopis istoriko-filologičeskogo obščestva pri Novo-rossiiskom Universitete*, 1894, IV, *Vizantiiskoe otdelenie* II, σελ. 124 - 129.

3. Γιὰ τὴ δυναστικὴ ἱστοριογραφία τῶν Μακεδόνων, βλ. T. W a s i l e w s k i, *Ma-kedonska historiografia dynastyczna X wieku jako źródło do dziejów Bizancjum w latach 813 - 867*. *Studia źródłoznawcze, Commentationes* 16 (1971) σελ. 59 - 84.

αυτοκρατορίας να ανταποκριθεί στις νέες αυτές υποχρεώσεις που ήταν απαραίτητες για να εξασφαλιστεί η ακεραιότητα της *regni quista*¹. Με την καταφανή αυτή αδυναμία της αυτοκρατορίας, η ήγεςία της Δύσης ήρθε σιγά σιγά στα χέρια της Παπωσύνης που έκανε κάθε τι το δυνατό για να αντεπεξέλθει στην απειλή που αποτελούσε το γένος των Λογγοβάρδων, «το πιο άπιστο, το πιο αηδιαστικό απ' όλα, απ' όπου βγήκε η λέπρα»², σύμφωνα με τη γνώμη του πάπα Γρηγόριου του Α' (590 - 604) με τις γνωστές συνέπειες για την Ιταλία. Αυτό το ιδιαίτερο είδος υποκατάστασης της αυτοκρατορικής εξουσίας στη Δύση από τους Πάπες της Ρώμης έφερε, τελικά, την οριστική και αναγκαστική απομάκρυνση της αυτοκρατορίας από τη βόρεια και τη μέση Ιταλία (άλωση εξαρχάτου Ραβέννας το 751 και απόδοσή του από τους καρολίγγειους Φράγγους στην Παπωσύνη το 756)³. Στη συνέχεια, η Παπωσύνη δημιούργησε την *Κωνσταντίνηια Δωρεά*⁴, έστειλε αυτοκράτορα τον Καρλομάγνο και ο ανταγωνισμός ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση πήρε νέο περιεχόμενο⁵. Αν όμως, στο Βυζάντιο του δέκατου αιώνα πιά, ο ΚΠ παραδέχεται έμμεσα την ισοτιμία με τη Δύση καταργώντας με τον τρόπο του τη βυζαντινή οίκουμενικότητα (που όπως σδήποτε είχε καταργηθεί πιο πριν στη Δύση με τη χάλκευση της *Κωνσταντίνειας Δωρεάς*)⁶, αυτό σημαίνει ότι στους λεγόμενους βυζαντινούς σκο-

1. Έκτος από το βιβλίο του O. Bertolini, πιο πάνω, σημ. 27, βλ. τοῦ ἴδιου, *Roma e i Longobardi*, Ρώμη 1972.— Πρβλ. επίσης H. J. Diesner, *Byzanz, Rom und die Langobarden*, JÖB 25 (1976), σελ. 31 - 45 και, βέβαια, το βιβλίο του P. Goubert, *Byzance avant l'Islam*, τόμ. Β', I: *Byzance et les Francs*, Παρίσι 1956 και τόμ. Β', II: *Rome, Byzance et Carthage*, Παρίσι 1965.

2. Βλ. Magi, *La Sede Romana*, σελ. 163 κέξ. και H. X. Arquillière, *Sur la formation de la «Théocratie» pontificale*, Mélanges F. Lot, Παρίσι 1925, σελ. 1 - 24. - P. Battifol, *St. Grégoire le Grand*³, Παρίσι 1928.

3. Βλ. L. Levillain, *L'avènement de la dynastie carolingienne et les origines de l'état pontifical*, Bibliothèque de l'École des Chartes 94 (1933), σελ. 225 - 295. O. Bertolini, *Il problema del potere temporale dei Papi nei suoi presupposti teoretici iniziali: il concetto di «Restitutio» nelle prime cessioni territoriali (756 - 757) alla Chiesa di Roma*, Miscellanea Pio Paschini, τόμ. Α', Ρώμη 1948, σελ. 103 - 174. E. Ewig, *Die Abwendung des Papsttums vom Imperium und seine Hinwendung zu den Franken* (Handbuch der Kirchengeschichte, τόμ. I', I, Erster Abschnitt), Freiburg - Βασιλεία - Βιέννη 1973.

4. Βλ. W. Ohnsorge, *Die Konstantinische Schenkung, Leo III und die Anfänge der kuralen römischen Kaiseridee*, στο *Abendland und Byzanz*², Darmstadt 1964, σελ. 95, 107.

5. W. Ohnsorge, *Das Kaisertum der Eirene und die Kaiserkrönung Karls des Grossen*, στο *Das byzantinische Herrscherbild*, Darmstadt 1975, σελ. 280 - 332. P. Classen, *Karl der Grosse, das Papsttum und Byzanz*, Düsseldorf 1968.

6. Βλ. για την εποχή αυτή G. P. Bognetti, *I rapporti etico-politici tra Oriente e Occidente dal secolo V al secolo VIII*, X. Congresso Internazionale di Scienze Storiche, Ρώμη 4 - 11 Σεπτ. 1955, Φλωρεντία 1955, σελ. 3 - 65.

τεινούς αιώνες (έποχή όποτε χαλκεύθηκε ή Δωρεά) στην 'Ανατολή ή αύτοκρατορική οίκουμενική παράδοση παρέμενε ένιαία, ένω στη Δύση πρέπει νά είχε άρχίσει μιá διαδικασία άποσύνθεσής της, διαδικασία πού στηριζόταν στο πραγματικό γεγονός τής λογγοβαρδικής κατάκτησης τής 'Ιταλίας και πού πήρε όριστική μορφή με την κατάργηση τής οίκουμενικότητας άπό την Κωνσταντίνα Δωρεά. Έτσι, ή διακοπή τής αύτοκρατορικής οίκουμενικής παράδοσης στη Δύση πρέπει νά τοποθετηθεϊ άνάμεσα στο 568 (συμβατική χρονολογία τής λογγοβαρδικής εισβολής στην 'Ιταλία) και στα χρόνια 757 - 768, όποτε πάπας ήταν ό Παύλος Α' και πού, σύμφωνα με την επικρατέστερη γνώμη τών Fuhrmann¹ και Loenertz² χαλκεύθηκε ή Δωρεά.

Οί σύγχρονοι ιστορικοί παραδέχονται ότι ό πρώτος έμπνευστής τής χειραφέτησης τής Παπwsύνης άπό τή βυζαντινή επικυριαρχία είναι ό ίδιος ό πάπας Γρηγόριος ό Α' πού δέ δίστασε νά προβεϊ σέ χωριστές διαπραγματεύσεις με τó λογγοβάρδο βασιλέα 'Αϊστούλφο τó 592, ύποκαθιστώντας έτσι και τó βυζαντινό έξαρχο τής Ραβέννας, αλλά και τόν ίδιο τόν αύτοκράτορα Μαυρίκιο³. Ένας άπό τούς άμεσους διαδόχους τού πάπα Γρηγόριου, ό Βονιφάτιος Ε' (619 - 625) θεσμοθέτησε (:... *constituit*, λέει ό *Liber Pontificalis*), ώστε ένα παπικό *testamentum* νά έχει τήν ίδια άκριβώς ισχύ με τήν αύτοκρατορική *jussio*⁴, έγγραφο πού επικύρωνε ως τότε τήν έκλογή κάθε νέου πάπα. Παρόλα αύτά, ή βυζαντινή *jussio* συνέχισε νά φτάνει λίγο-πολύ κανονικά στην 'Ιταλία, ως τόν πάπα Γρηγόριο Γ' (731 - 741) πού ή χρονογραφία τού Θεοφάνη θεωρεϊ ύπεύθυνο για τήν παπική άποστασία και τόν επαινεί γι' αύτό⁵ και άκόμα άργότερα⁶. Έκεϊνο όμως πού με κανένα τρόπο δέν έχει γίνει άντικείμενο συστηματικής έρευνας ως τώρα είναι τó άκόλουθο πρόβλημα: χάρη σέ ποιá ιδεολογική διαδικασία και με βάση ποιá πραγματικά δεδομένα ή Παπwsύνη προχώρησε στη χειραφέτησή της πραγματοποιώντας σταθερά κι άποφασιστικά βήματα πρós τήν κατεύθυνση αύτή, άπό τήν έποχή τού πάπα Γρηγόριου Α' ως τήν ίδρυση τού παπικού κράτους με τήν ύποστήριξη τών φραγγικών δπλων. Με άλλα λόγια: με ποιές συγκεκριμένες ενέργειες ή παπική ιδεολογία ύποκα-

1. H. Fuhrmann, *Das frühmittelalterliche Papsttum und die Konstantinische Schenkung*, SCIAM 20 (1972), σελ. 257 - 292.

2. R. J. Loenertz, *Constitutum Constantini. Destination, destinataires, auteur, date*, Aevum 48 (1974), σελ. 199 - 245.

3. Βλ. E. H. Fischer, *Gregor der Grosse und Byzanz*, ZSSRG, KA 36 (1950), σελ. 15 - 144 και πιδ πάνω, τά έργα πού αναφέρονται στίς σελ. 70, σημ. 1 - 2.

4. *Liber Pontificalis* I, 321, έκδ. Duchesne.

5. Είτε πρόκειται για τó Γρηγόριο Β', είτε για τó Γρηγόριο Γ', ό Θεοφάνης, σελ. 408, είναι σαφής. Πρβλ. επίσης Fr. Masai, *La politique des Isauriens et la naissance de l'Europe*, Byzantion 33 (1963), σελ. 191 - 221.

6. Βλ. T. K. Λογγή, *Διπλωματία και Διπλωματική. Τó παράδειγμα τής Jussio*, Σύμμεικτα KBE 3 (1979), σελ. 63 - 82.

τέστησε τὴ βυζαντινὴ οἰκουμενικότητα στὴ Δύση, πράγμα ποὺ ὁ ΚΠ τὸ δέκατο αἰώνα «ἀνάγκασε» τὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη νὰ παραδεχτεῖ, σὰ μόνον ὑπεύθυνον κείμενο γιὰ τὴν προγενέστερη βυζαντινὴ ἱστορία, ἀφοῦ ὅλα τὰ ἄλλα ἢ εἶχαν χαθεῖ ἢ εἶχαν λογοκριθεῖ αὐστηρότατα.

IVα. ΜΙΑ ΠΡΩΤΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΑΡΑΧΑΡΑΞΗ: Ο ΝΑΡΣΗΣ

Στὴ διάρκεια τοῦ πρώιμου Μεσαίωνα, ὅπως φαίνεται, ἡ παπικὴ *curia* ἀποτελοῦσε μιὰ ἀνεξάντλητη πηγὴ πολιτικῶν ἐμπνεύσεων καὶ πρωτοτυπιῶν. Παράδειγμα ἡ Κωνσταντίνεια Λοιρεά, οἱ *pseudo Isidorianae*¹ καὶ τόσα ἄλλα ἔγγραφα ποὺ δὲν ἀποκαλύφθηκαν σὰν πλαστά, παρὰ μόνον στὴν Ἀναγέννηση. Παλεύοντας νὰ ἀνακόψει τὴν ἐπικράτηση τῶν Λογγοβάρδων στὴν Ἰταλία καὶ ἐντείνοντας ταυτόχρονα τὶς προσπάθειές της γιὰ τὴν ὁλοκληρωτικὴ προσχώρηση τῆς Δύσης στὸ Χριστιανισμὸ καὶ στὴν Ὀρθοδοξία², ἡ Παπωσύνη ἀντιμετώπιζε τότε, φυσικά, τεράστιες ἀνάγκες ποὺ ἔλυνε ὅμως, μερικὲς φορές, χάρις στὴν ἀστείρευτὴ ἐμπνευσή της ποὺ συνήθως περιοριζόταν στὸ νὰ παραχαράσσει τὴ σημασία πολλῶν πρχγματικῶν καταστάσεων καὶ γεγονότων.

Ἔτσι, στὴ διάρκεια τῶν λεγόμενων «βυζαντινῶν σκοτεινῶν αἰώνων» (μέσα ἑβδομου/μέσα ἑνατου αἰώνα περίπου), στὴ Δύση χαλκεύθηκε μιὰ πολὺ περίεργη ἱστορία ποῦ, γιὰ τὴν ὥρα τουλάχιστον, δὲν ξέρω πότε ἀκριβῶς ἔφτασε στὸ Βυζάντιο³. Γεγονὸς εἶναι ὅτι ὁ ΚΠ τὴ χρησιμοποίησε ἀργότερα μὲ τόση μαεστρία στὸ κεφάλαιο 27 τοῦ «*Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν*», ὥστε νὰ ὀδηγεῖ σὲ ἐρμηνεῖες ποὺ μοῦ φαίνονται συντριπτικὲς⁴. Ὅπως ὅμως κι ἂν ἔχουν τὰ πράγματα, σύμφωνα μὲ τὴν ἱστορία αὐτὴ ποὺ χαλκεύθηκε στὴ Δύση, ὁ περίφημος κατακτητὴς τῆς Ἰταλίας ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ πατρίκιος Ναρσὴς κἄλεσε τοὺς Λογγοβάρδους νὰ κατακτήσουν τὴν Ἰταλία ἐπειδὴ ἦταν δυσχερῆστους ἀπὸ τὴ συμπεριφορὰ τοῦ αὐτοκράτορα Ἰουστίνου Β' καί, κυρίως τῆς Αὐγούστας

1. Βλ. W. Ullmann, *Medieval political Thought*³, Λονδὶνο 1975, σελ. 83 κέξ. 106 καὶ βιβλιογραφία, σελ. 231.

2. Βλ. O. Bertolini, *Reflessi politici delle controversie religiose con Bizancio nelle vicende del sec. VII in Italia*, SCIAM 5 (1958), σελ. 759 - 775 καὶ τὴν παλιότερη μελέτη τοῦ J. Gay, *Quelques remarques sur les papes grecs et syriens avant la Querelle des Iconoclastes (678 - 715)*, Mélanges G. Schlumberger, τόμ. Α', Παρίσι 1924, σελ. 40 κέξ.

3. Τὸ πότε ἡ ἱστορία τῆς λεγόμενης προδοσίας τοῦ Ναρσὴ ἔγινε ἀποδεκτὴ ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς θὰ ἀποτελέσει ἀντικείμενο ἰδιαίτερης ἔρευνας. Τὸ πιθανότερο εἶναι νὰ υἱοθετήθηκε στὰ τέλη τοῦ ἑνατου αἰώνα, παρόλο ποὺ πρέπει νὰ ἦταν γνωστὴ νωρίτερα.

4. Βλ. πρὸ πάνω, σελ. 62, σημ. 2. — Ὁ T. E. Gregory, ποὺ ἔγραψε μιὰ μελέτη μὲ τὸν τίτλο *The Political Program of Constantine Porphyrogenitus*, Actes du XVe Congrès international d'études byzantines, τόμ. Δ', Ἀθήνα 1980, σελ. 122 - 130 δὲ δείχνει νὰ ἀντιμετωπίζει τὶς ἰδιαιτέρους ἀπόψεις τοῦ ΚΠ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴ διεθνὴ πολιτικὴ.

Σοφίας πρὸς τὸ ἄτομό του. Ἡ «προδοσία» αὐτῇ τοῦ θρυλικοῦ Ναρσῆ πρὸς τὴν αὐτοκρατορία, προδοσία ποὺ τόσο ὑποκριτικὰ δείχνει νὰ πιστεύει ὁ ΚΠ τὸ δέκατο αἰῶνα, καταφέρνει ἓνα καίριο πλῆγμα στὴν αὐτοκρατορική οἰκουμένη-κὴ ἰδεολογία. Πρόκειται γιὰ πραγματικότητα ἢ γιὰ θρύλο; Μᾶλλον γιὰ θρύλο, ἐπειδὴ οἱ πηγές ποὺ εἶναι σύγχρονες μὲ τὴν ὑποτιθέμενη προδοσία τοῦ Ναρσῆ δὲν τὴν ἀναφέρουν καθόλου. Οὔτε ὁ Μάριος Ἀβεντικένσις, οὔτε ὁ Ἰωάννης Βικλαρένσις, οὔτε ὁ ἐπίσκοπος Τοῦρ Γρηγόριος καί, φυσικά, οὔτε οἱ καθαρὰ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς Εὐάγριος καὶ Θεοφύλακτος Σιμοκάττης. Ἀντίθετα, ἡ προδοσία τοῦ Ναρσῆ ὑπάρχει στὸ βίο τοῦ πάπα Ἰωάννη Γ' (561 - 574), ὅπου μάλιστα ὁ πάπας προσπαθεῖ νὰ μεταπείσει τὸ Ναρσῆ ἀπὸ τὴν ἀπόφασή του νὰ καλέσει τοὺς Λογγοβάρδους στὴν Ἰταλία¹, γιὰ νὰ γίνῃ στὴ συνέχεια κοινοτοπία στὶς πηγές τοῦ ἑβδόμου αἰῶνα, ὅπως στὸν Ἰσίδωρο Σεβίλλης², στὸ λεγόμενο χρονικὸ τοῦ ψευδο-Φρεδεγάριου³, τὴν *Origo gentis Langobardorum*⁴ καί, ἀργότερα, στὸν Παῦλο Διάκονο⁵. Ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα, ἡ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη τὴν ἀγνοεῖ ὁλοκληρωτικά, γιὰ νὰ ἐμφανιστεῖ ἀκόμα περισσότερο διεστραμμένη στὸ «Πρὸς τὸν ἴδιον νῖδον Ῥωμανόν»⁶ τοῦ ΚΠ καὶ εὐτυχῶς, ἐπειδὴ ἔτσι μποροῦμε νὰ καταλάβουμε τὴν πολιτικὴ σκοπιμότητά της.

Τόσο τὸ 19ο αἰῶνα ὅσο καὶ τὸν 20ό, πάρα πολλὲς διάνοιες ἀναζήτησαν τὴν προέλευση τῆς παράδοσης γιὰ τὴν ὑποτιθέμενη προδοσία τοῦ Ναρσῆ. Σὲ μιὰ θεμελιώδη μελέτη του τοῦ 1906, ὁ J. B. Bury π.χ. ὑποστήριξε ὅτι ἡ πληρο-

1. Liber Pontificalis I, 305: ...*Tunc Romani invidia ducti suggesserunt Iustiniano et Sophiae quia «expedierat Romanis Gothis servire quam Grecis, ubi Narsis eunuchus imperat et servitio nos subiecit; et piissimus princeps noster haec ignorat, aut libera nos de manus eius, aut certe et civitate romana et nos gentibus deservimus».* quo audito Narsis dixit; «*si male feci Romanis, male inveniam».* Tunc egressus Narsis de Roma venit Campania et scripsit genti Langobardorum ut venirent et possiderent Italiam. Ut cognovit Ioannis papa quia suggestionem suam ad imperatorem contra Narsetem misissent, festinus venit Neapolim, coepit eum Ioannis papa rogare ut reverteretur Roman. . . κλπ.

2. Ἰσίδωρος Σεβίλλης, Chronicon 402: MGH AA, XI, 476: ...*Narsis patricius postquam sub Iustiniano Augusto Totilanem Gothorum regem in Italia superavit, Sophiae Augustae Iustini coniugis minis perterritus Langobardos a Pannoniis invitavit eosque in Italiam introducit.* . .

3. Ψευδο-Φρεδεγάριος, Chron. III, 65: MGH SSRM, II, 110: ...*nec multo post tempore Narsis patricius minas Iustini impr.eiusque Agustae Sophiae perterritus, eo quod Augusta ei adparatum ex auro facto muliebri, eo quod eonucus erat, cum quo filaret, direxit; et pensilariis regerit non populo. At ille respondens: «Filo filabo, de quem Iustinus imperator nec Augusta ad caput venire non possit».* Tunc Langobardus a Pannoniis invitans, cum Albueno regi Aetaliam introduxit. . .

4. *Origo gentis Langobardorum* 5: MGH SSRL, 4: . . *ipse Alboin adduxit Langobardos in Italiam invitatos a Narsete scribarum.* . .

5. Παῦλος Διάκονος. III, 1: MGH SSRL, 72, ἔτος 552. HL II, 3, στὸ ἴδιο, 73, ἔτος 565. HL II, 5, στὸ ἴδιο, 75, ἔτος 567.

6. DAI 27, 14 - 37, σελ. 114.

φορία αυτή πρέπει να προέρχεται από κάποια τοπική προφορική παράδοση της περιοχής Κάπουα - Μπενεβέντο¹, όπου οι Βυζαντινοί και οι καρολίγγειοι Φράγγοι έφτασαν σε όξυτατους ανταγωνισμούς για να υποτάξουν τους λογγοβάρδους πρίγκηπες. Με βάση το ότι οι σύγχρονες πηγές του έκτου αιώνα αγνοούν ολοκληρωτικά την προδοσία του Ναρσή που αναφέρεται μόνο σε πηγές του έβδομου αιώνα, ο μεγάλος Th. Mommsen έφτασε στο σημείο να αποδώσει την πατρότητά της στον ιστορικό Σεκουνδο από το Τριδέντο που πέθανε το 612/613, έχοντας συνθέσει μια μικρή ιστορία (historiolam) των Λογγοβάρδων, όπως μάς πληροφορεί ο Παῦλος Διάκονος². Παρόλο το σημαντικό πολιτικό ρόλο που διαδραμάτισε ο Σεκουνδος, μια τέτοια μικρή ιστορία σαν τη δική του βρήκε μια τόσο μεγάλη απήχηση στη Δύση τον έβδομο αιώνα, ώστε να την περιλάβει άβασάνιστα στα γραπτά του μαζί με την πληροφορία για την υποτιθέμενη προδοσία του Ναρσή ένας Ίσιδωρος Σεβίλλης, που είναι συνήθως τόσο καλά πληροφορημένος για τα πράγματα της αυτοκρατορίας; Έξάλλου, παρατηρείται και στην περίπτωση αυτή το ακόλουθο αξιοσημείωτο: όσο περνούν τα χρόνια, τόσο η παράδοση της προδοσίας «τελειοποιείται» και της προστίθενται λεπτομέρειες που είναι άγνωστες στις πρώτες πηγές που την αναφέρουν. Έτσι, η περίφημη ιστορία της «ήλακιάς» που υποτίθεται ότι έστειλε στον ευνούχο πατρίκιο ή Αυγούστα Σοφία έμφανίζεται για πρώτη φορά στο λεγόμενο χρονικό του Ψευδο-Φρεδεγάριου³ που ίσως να γράφτηκε στη Βουργουνδία γύρω στα μέσα του έβδομου αιώνα. Από εκεί, έφτασε ως την αύλη του ΚΠ στην Κωνσταντινούπολη του δέκατου αιώνα. Δεν είναι περίεργη ή τόσο έφευρετικότητα ή η τόσο φαντασιοπληξία ενός χρονικοῦ που ο ίδιος άγνωστος συγγραφέας του το αποκαλεί opus rusticum⁴; Ποῦ μπορεῖ

1. J. B. Bury, *The Treatise De administrando imperio*, BZ 15 (1906), σελ. 517 - 577, έδω 544.

2. Παῦλος Διάκονος, HL IV, 40: MGH SSRL, 133: . . . *sequente quoque mense martio defunctus est apud Tridentum Secundus servus Christi, de quo saepe jam diximus, qui usque ad sua tempora succintam de Langobardorum gestis composuit historiolam*. . . Για τα άλλα χωρία, βλ. Manitius, *GLLM*, τόμ. Α', σελ. 268, καθώς και για τις απόψεις του Mommsen στο Neues Archiv 5 (1880), σελ. 74. Ο Σεκουνδος από το Τριδέντο δεν ήταν όμως ένα τυχαῖο πρόσωπο. Ήταν ήγούμενος και έπιπλέον σύμβουλος της όρθόδοξης βασιλίσσας των Λογγοβάρδων Θεοδελίνδης, με την όποία είχε στενές σχέσεις ο πάπας Γρηγόριος Α' που έπεδίωκε τον προσηλυτισμό των Άρειανών Λογγοβάρδων. Βλ. J. Richards, *The Popes and the Papacy in the Early Middle Ages, 476 - 752*, Λονδίνο 1979, σελ. 39 - 40.

3. Ψευδο-Φρεδεγάριος III, 65: MGH SSRM, II, 110. Στο κεφάλαιο 27 του DAI, για έντελώς συγκεκριμένους πολιτικούς λόγους, η Αυγούστα Σοφία θα γίνει Ειρήνη ή βασιλίσ (ή Άθηνά!).

4. Ψευδο-Φρεδεγάριος IV: . . . *incipit prologus cuiusdam sapientis*. . . *ego tamen, ut rusticitas et stremitas sensus mei valuit, studiosissime de hisdem libris brevitatem, quantum plus potui, aptare presumsi*. . .

νά βρῆκε τὴ λεπτομέρεια τῆς «ἡλακάτης» (*adparatum*, λέει τὸ κείμενό του) ἓνας ἡμιμαθής, ἀκόμα καὶ μὲ τὰ μέτρα τῆς ἐποχῆς, κληρικὸς ἀπὸ τῆ Βουργουνδία; Βέβαια, δὲν ἀποκλείεται καθόλου νὰ γνώριζε τὴ μικρὴ ἱστορία τῶν Λογγοβάρδων ποὺ εἶχε γράψει ὁ Σεκουῦνδος ἀπὸ τὸ Τριδέντο, ἀλλὰ, ὅπως μᾶς λέει ὁ ἴδιος στὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου IV¹, γνώριζε καὶ τὸν Ἰσίδωρο Σεβίλλης καὶ ὁ Ἰσίδωρος Σεβίλλης δὲν ἀναφέρει πούθεν τὸ ἐπεισόδιο τῆς ἡλακάτης. Ἡ ἀπάντηση δὲν εἶναι καθόλου εὐκόλη γιατί τὸ λεγόμενο χρονικὸ τοῦ Ψευδο-Φρεδεγάρου σὰν ἱστορικὴ πηγὴ ἀποτελεῖ, ἀκόμα καὶ στίς μέρες μας, ἓνα ἀπὸ τὰ μεγάλα ἄλυτα αἰνίγματα ὁλόκληρης τῆς Μεσαιωνικῆς Ἱστορίας.

IVβ. ΤΟ ΛΕΓΟΜΕΝΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΟΥ ΨΕΥΔΟ-ΦΡΕΔΕΓΑΡΙΟΥ ΚΑΙ Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Σύμφωνα μὲ τὸν πιὸ ἀξιόλογο ἱστορικὸ τῆς «Λατινικῆς Γραμματείας τοῦ Μεσαίωνα» Max Manitius, τὸ χρονικὸ τοῦ Ψευδο-Φρεδεγάρου εἶναι τὸ μοναδικὸ μεγάλο ἱστορικὸ ἔργο ποὺ γράφτηκε τὸν ἑβδομὸ αἰώνα². Πρόκειται γιὰ ἓνα χρονικὸ, χωρισμένο σὲ τέσσερα βιβλία, ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ ὡς τὸ 642, μὲ μερικὲς προσεκτάσεις ὡς τὸ 658. Ἡ σύγχρονη ἐπιστῆμη παραδέχεται σήμερα ὅτι τὸ χρονικὸ εἶναι ἔργο ἑνὸς μοναδικοῦ συγγραφέα καὶ ὄχι δυὸ ἢ τριῶν, ὅπως πίστευαν στὴν ἐποχὴ τους ὁ B. Krusch³, ἐκδότης τοῦ κειμένου, καὶ ὁ G. Schnürer⁴. Ξέρουμε ἐπίσης ὅτι ἡ σύνθεση τῆς χρονογραφίας αὐτῆς ἦταν διαφορετικὴ τὸν ἑβδομὸ αἰώνα ἀπ' ὅ,τι εἶναι σήμερα. Τὸ ἀρχαιότερο χειρόγραφο τοῦ Ψευδο-Φρεδεγάρου ἀπὸ τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ κατὰγονται ὅλα τὰ ἄλλα εἶναι τοῦ τέλους τοῦ ἑβδομοῦ αἰώνα, ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ ὀγδοοῦ (*Parisinus latinus 10910*). Γιὰ τὴν περίοδο ἀπὸ τὸ 584 ὡς τὸ 642 ποὺ εἶναι καὶ πρωτότυπο (ὡς τότε συμπτύσσει τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐπίσκοπου Τοῦρ Γρηγόριου), τὸ χρονικὸ μας γνωρίζει ὅπωςδὴποτε τὸν Ἰσίδωρο Σεβίλλης ἀλλὰ, ὅπως τὸ περιεχόμενό του ἔχει σὰν ἐπίκεντρο τὴ Βουργουνδία, οἱ νεώτεροι φιλόλογοι κατέληξαν νὰ πιστεύουν ὅτι ὁ ἀνώνυμος συντάκτης τοῦ ἦταν Βουργουνδῖος⁵.

1. Ψευδο-Φρεδεγάριος, στὸ ἴδιο: ... *itaque beati Hieronimi, Ydacii et cuiusdam sapientis seo Hysidori, immoque et Gregorii chronicis a mundi originem dilientissime percurrrens*...

2. Manitius, *GLLM*, τόμ. Α', σελ. 223. Πρβλ. ἐπίσης F. L. Ganshof, *L'historiographie dans la monarchie franque sous les Mérovingiens et les Carolingiens*, *SCIAM* 17 (1970), σελ. 631 - 685, ἐδῶ 637 κέξ.

3. B. Krusch, *Die Chronicae des Sogenannten Fredegar*, *Neues Archiv* 7 (1882), σελ. 240, 494.

4. G. Schnürer, *Die Verfasser der Sogenannten Fredegar - chronik*, Freiburg 1900 (*Collectanea Friburgensia*, fasc. IX.).

5. Bl. L. Halphen, *Une théorie récente sur la chronique du Pseudo-Frédégaire*, *RH* 79 (1902), σελ. 41 κέξ.

Ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ περιεχομένου του, εἶπαμε κιόλας ὅτι μόνο τὸ τέταρτο βιβλίο του εἶναι πρωτότυπη ἱστορία. Πιὸ συγκεκριμένα, τὸ πρωτότυπο τέταρτο βιβλίο συνεχίζει μιὰ ἐπιτομὴ τῶν βιβλίων 2 - 6 τῆς φραγγικῆς ἱστορίας τοῦ Γρηγόριου, ἐπίσκοπου Τούρ. Αὕτῃ ἡ ἐπιτομὴ τῶν βιβλίων 2 - 6 τοῦ Γρηγόριου Τούρ ἀποτελεῖ καὶ τὸ τρίτο βιβλίο τοῦ χρονικοῦ μας. Τὰ δυὸ πρῶτα βιβλία του ἔχουν τὸ ἀκόλουθο περιεχόμενο, ἀρκετὰ πρωτότυπο γιὰ μιὰ τυπικὴ χρονογραφία, ὅπως θὰ προσπαθῆσω νὰ δείξω πιὸ κάτω:

Τὸ πρῶτο βιβλίο: 1 - 24: *Liber generationis* (ποῦ ἔγραψε ὁ Ἰππόλυτος τοῦ Porto γύρω στὸ 235 μ.Χ.). 25: κατάλογος παπῶν τῆς Ρώμης ὡς τὸ 642 (ἀπὸ ἄγνωστη πηγὴ). 26: χρονικὸ ὡς τὸ 641 (πάλι ἀπὸ ἄγνωστη πηγὴ).

Τὸ δεύτερο βιβλίο εἶναι ἀκόμα πιὸ περίεργο σὲ περιεχόμενο: 1 - 49: ἐμβόλιμα ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ χρονικὸ τοῦ Ἁγίου Ἰερώνυμου. 49 - 56: ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ χρονικὸ τοῦ ἐπίσκοπου Ὑδάτιου. 57 καὶ 59: μιὰ ἱστορία τοῦ Θεοδώριχου τοῦ Μεγάλου (ἀπὸ τὰ *Gesta Theoderici regis*, σήμερα χαμένα). 58: μύθος γιὰ τὴ διαμάχη ἀνάμεσα στὸ βασιλέα τῶν Φράγγων Χλωδοβίκου καὶ τὸ βασιλέα τῶν Βησιγόθων Ἀλάρικο Β'. 60 καὶ 61: μιὰ ἱστορία τῶν Βανδάλων. 62: μιὰ περίεργη ἱστορία σχετικὰ μὲ τὸν Ἰουστινιανό, τὸ Βελισάριο καὶ τὶς γυναῖκες τους, ἱστορία ποῦ καταλήγει στὴν ἀνάκτηση τῆς Δύσης (πάλι ἀπὸ ἄγνωστη πηγὴ).

Τὸ πρῶτο πράγμα ποῦ μπορούμε νὰ διαπιστώσουμε στὸ δεύτερο βιβλίο τοῦ χρονικοῦ μας μὲ τὸ περίεργο περιεχόμενο εἶναι ἀκριβῶς ὅτι περιέχει αὐτὸ ποῦ ἀναζητούσαμε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ στοὺς βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, δηλαδὴ μιὰ συνολικὴ ἐρμηνεία γιὰ τὴν ἄλωση τῆς Δύσης τὸν πέμπτο αἰῶνα καὶ τὴν ἀνάκτησή της τὸν ἕκτο. Ἀρχικά, στὰ τμήματα τῶν χρονικῶν τοῦ Ἰερώνυμου καὶ τοῦ Ὑδάτιου περιγράφονται οἱ σχέσεις Ρωμαίων καὶ Βαρβάρων καὶ ἡ προοδευτικὴ ἄλωση τῆς Δύσης. Στὴ συνέχεια, ἐπιχειρεῖται μιὰ μυθικὴ γενεαλογία τῶν βαρβάρων ἡγεμόνων σὰν δικαιολογητικό, ἐπειδὴ ἀκριβῶς οἱ ἡγεμόνες αὐτοὶ κατέκτησαν τὴ ρωμαϊκὴ Δύση. Ἐπειτα, μετὰ τοὺς Ὀστρογόθους καὶ τοὺς Βανδάλους δηλαδὴ, ἔρχεται ἡ σειρὰ τῶν πρώτων ὀρθόδοξων Βαρβάρων τῆς Δύσης, τῶν Φράγγων, ποῦ νίκησαν τοὺς Ἀρειανούς Βησιγόθους (μὲ ἐνεργὸ συμβολὴ τῆς αὐτοκρατορίας) τὸ 507/508¹. Τέλος, ὑπάρχει μιὰ πολὺ περίεργη ἱστορία, ὅπως εἶπαμε, ποῦ δείχνει τὸ πόσο ἰδιόρρυθμος, γιὰ νὰ μὴν ποῦμε ἀναξιόπιστος, ἦταν ὁ Ἰουστινιανὸς ποῦ ἀνακατέλαβε τὴ Δύση τὸν ἕκτο αἰῶνα καὶ πόσο ἀξιόλογος ἦταν ὁ στρατηγὸς Βελισάριος, θύμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ σὲ τόσες περιπτώσεις. Ἐδῶ εἶναι περιττὸ νὰ τονίσουμε ὅτι τὸ χρονικὸ μας ἔχει τὶς ἴδιες περίπου ἀπόψεις ποῦ βρίσκονται καὶ στὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη ὅπως τὴ διασκεύασε ὁ ΚΠ. Ἀποκηρύσσοντας λοιπὸν ἑμμεσὰ τὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τὸ ἀνώνυμο χρονικὸ τοῦ ἑβδόμου αἰῶνα τοποθετεῖ

1. Πρβλ. «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», τόμ. Ζ', σελ. 144.

τις ιδεολογικές βάσεις για τη διακοπή της αυτοκρατορικής οίκουμενικής παράδοσης στη Δύση, έστω κι αν η μορφή που έχει σήμερα οφείλεται σε κάποιον ή σε κάποιους που το διασκεύασαν ίσως αργότερα, παραχαράσσοντας τη μορφή που είχε όταν γράφτηκε. Το θέμα είναι ποιοι και για ποιο λόγο το διασκεύασαν έτσι.

Είπαμε ως τώρα ότι στο τρίτο βιβλίο του χρονικού μας που συμπτύσσει τη *φραγγική ιστορία* του Γρηγόριου Τούρ υπάρχει η ιστορία για την υποτιθέμενη προδοσία του Ναρσή, όπου κάνει την εμφάνισή της για πρώτη φορά και η λεπτομέρεια της ήλακιάς, ενώ η υποτιθέμενη προδοσία του Ναρσή είναι κάτι το έντελως άγνωστο στη *φραγγική ιστορία* του Γρηγόριου Τούρ. Στο ίδιο τρίτο βιβλίο του χρονικού υπάρχουν και οι ακόλουθες πληροφορίες σχετικά με τη δράση του Ναρσή: III, 44, σελ. 106: ο φράγγος βασιλέας Θευδίβερος Α' τρέπει σε φυγή το Ναρσή στην Ίταλία. III, 50, στο ίδιο: ο φράγγος στρατηγός Βουκκελίνος (Βουτελίνος) νικάει και το Βελισάριο και το Ναρσή στην Ίταλία, ο Βελισάριος μάλιστα σκοτώνεται στη μάχη (κάτι που το χρονικό μας αναφέρει για πρώτη φορά στο βιβλίο II, 62, σελ. 88), αλλά, στη συνέχεια, ο Ναρσής νικάει και σκοτώνει το Βουκκελίνο. Και είναι γεγονός άναμφισβήτητο ότι, στη διάρκεια της μεγάλης έκστρατείας του στην Ίταλία, ο Ναρσής αντιμετώπισε νικηφόρα τους Φράγγους πολλές φορές¹. Το κείμενο του χρονικού μας όμως τονίζει ιδιαίτερα τον «αντιφραγγισμό» του μετέπειτα «προδότη» της αυτοκρατορίας Ναρσή.

Γραμμένο ή όχι στη Βουργουνδία των Μεροβίγγειων βασιλέων, το χρονικό μας είναι εμφανέστατα αντιλογγοβαρδικό, όπως αντιλογγοβαρδική είναι η *φραγγική ιστορία* του Γρηγόριου Τούρ, τα γραπτά του πάπα Γρηγόριου Α' του Μεγάλου και αρκετά άλλα δυτικά κείμενα της εποχής. Ο αντιφραγγισμός του υποτιθέμενου προδότη Ναρσή που τονίζεται εδώ ταιριάζει θαυμάσια για να αποδείξει, ούτε λίγο ούτε πολύ, ότι η κατάκτηση της Ίταλίας από το Ναρσή αλλά και από τον Ίουστινιανό σε επέκταση, τον έκτο αιώνα είναι αντίθετη προς τα πραγματικά συμφέροντα της αυτοκρατορίας. Φυσικά, δε βρισκόμαστε ακόμα στην εποχή της *Κωνσταντίνειας Δωρεάς*, όπου το βαρύ έπιχείρημα θα είναι το ακόλουθο: ο Μέγας Κωνσταντίνος άφησε τη Δύση στους Πάπες Ρώμης, άρα κάθε κατάκτησή της από τον Ίουστινιανό είναι παράνομη². Όπως-δήποτε όμως, δεν αποκλείεται καθόλου, η διασκευή του χρονικού μας μετά τα μέσα του έβδομου αιώνα να είναι επηρεασμένη από μια τέτοια ιδεολογική διαδικασία. Το πρώτο βιβλίο του χρονικού μας επιμένει ότι οι Πάπες Ρώμης

1. Βλ. Άγαθία, τὰ βιβλία Α' και Γ', *passim*.

2. Παρόλα αυτά, η άνισομερής διήγηση της ανάκτησης της Δύσης στη χρονογραφία του Θεοφάνη μοιάζει να υποδηλώνει ότι η Άφρική δεν περιλαμβάνεται στη Δύση, σύμφωνα με τη νέα πολιτική θεωρία, και αυτό είναι έντελως φυσικό, αφού στα χρόνια του Θεοφάνη ή Άφρική κατέχεται από τους Άραβες και όχι από τους Δυτικούς.

συνεχίζουν τη Γένεση ως το 642. Ἡ καταδίκη πάντως τῆς βυζαντινῆς κατάκτησης τῆς Ἰταλίας εἶναι ἀναμφισβήτητη. Ἡ κατάκτησή της ἀπὸ ἄτομα σὰν τὸ Ναρσὴ γίνεται ἡ αἰτία νὰ ὑποταχθεῖ, ἀμέσως μετὰ, στοὺς Λογγοβάρδους. Μὲ τὸν περίπλοκο αὐτὸ τρόπο ποὺ δὲ διατυπώνεται χωρὶς περιστροφές, ἡ Δύση ἐπιτίθεται γιὰ πρώτη φορὰ ἐνάντια στὴν αὐτοκρατορικὴ οἰκουμενικὴ ἰδεολογία, πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴ χάλκευση τῆς *Κωνσταντίνειας Λωρεᾶς* ἀπὸ τὴν Παπασύνη. Τὸ λεγόμενον χρονικὸ τοῦ Ψευδο-Φρεδεγάριου ἐμπνέεται ἀπὸ τὶς ἴδιες ἀκριβῶς ἀρχές ποὺ ὁδήγησαν στὴ δημιουργία τῆς *Κωνσταντίνειας Λωρεᾶς*.

IVγ. Ο ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΣ Ο Β΄

Τὸ πρωτότυπο μέρος τοῦ χρονικοῦ μας, ὅπως εἶπαμε, εἶναι τὸ τέταρτο βιβλίο. Ἐκεῖ τελικά, περιμένουμε νὰ δοῦμε τὶς πραγματικὲς ἀπόψεις τοῦ ἄγνωστου συγγραφέα.

Στὰ τελευταῖα του κεφάλαια, ὁ συγγραφέας τοῦ χρονικοῦ μας φτάνει ὡς τὸ 642, χρόνον ποὺ αὐτοκράτορας ἔγινε ὁ Κώνστανς Β΄ (IV, 81, σελ. 162). Μετὰ ἀπὸ μιὰ συνοπτικὴ ἀναφορὰ στὶς ἀραβικὲς κατακτήσεις ποὺ, πολλὲς ἀπ' αὐτὲς εἶχαν συντελεστεῖ ὅχι στὴ διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ Κώνσταντα ἀλλὰ πολὺ νωρίτερα, τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἡράκλειου (στὸ κείμενον τονίζονται οἱ ἀπώλειες τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τῆς Ἀλεξάνδρειας, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Ἀφρικῆς), ὁ συγγραφέας μας δὲ διστάζει νὰ γράψει τὰ ἀκόλουθα ὑπερβολικά καὶ καταπληκτικά: ὁ Κώνστανς ἔγινε φόρου ὑποτελὴς στοὺς Σαρακηνοὺς καὶ διατήρησε ὑπὸ τὴν ἐξουσίᾳ του μόνον τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ μερικὲς ἐπαρχίες καὶ νησιά! Ὁ Κώνστανς ὅμως, συνεχίζει ὁ συγγραφέας μας, κατόρθωσε νὰ ἀνασυντάξει τὶς δυνάμεις του (*resumptis viribus*), ἀνέκτησε μερικὰ (*aliquantisper recoperans*) καὶ ἀρνήθηκε νὰ πληρώσει στοὺς Ἀράβες τὸ φόρο τῆς ὑποτελείας. «Μὲ ποῖον τρόπο ὅμως τὰ κατόρθωσε αὐτὰ ὁ Κώνστανς, λέει ὁ χρονογράφος μας (ὡς τὸ 658), αὐτὸ θὰ τὸ διηγηθῶ, ἂν ἐπιτρέψει ὁ Θεός, μέσα στὰ πλαίσια ποὺ θὰ μοῦ γίνῃ γνωστὸ» (*quemadmodum haec factum fuisset aeventum, anno in quo expletum est in ordine debeto referam et scribere non selebo, donec de his et alies optata, si permiserit Deus, perficiam, uius libelli cumta mihi ex veretate cogneta inseram*).

Οἱ πληροφορίες ὅμως ποὺ δίνει τὸ χρονικὸ μας γιὰ τὴν αὐτοκρατορία σταματοῦν ἐδῶ, στὸ 658. Εἶναι ἐπόμενο νὰ συμπεράνουμε ὅτι, ὅπως μᾶς προσειδοποιεῖ ὁ ἄγνωστος συγγραφέας, εἴτε δὲν ἔμαθε τίποτα γιὰ τὴ μετέπειτα δράση τοῦ αὐτοκράτορα, εἴτε τὸ ἔμαθε, ἀλλὰ δὲν τοῦ ἐπέτρεψε ὁ Θεὸς νὰ τὸ γράψῃ. Ὁ F. Lot ὑποθέτει ὅτι ὁ συγγραφέας τοῦ χρονικοῦ δὲ διηγεῖται τὴ «σικιλικὴ περιπέτεια» τοῦ αὐτοκράτορα ἐπειδὴ δὲν τὴν ᾔξερε. Καὶ νὰ τὰ συμπεράσματα

τοῦ F. Lot: terminus a quo εἶναι τὸ 658/659. Terminus ad quem εἶναι τὸ 661¹!

Μετὰ τὸ 658 ὅμως, ὁ Κώνσταντ Β' δὲν εἶχε, ἔτσι ἀπλά, μιὰ σικελικὴ περιπέτεια. Μὲ μιὰ ἐπιβλητικὴ στρατιὰ ἐπιχείρησε νὰ καταλάβει ὁλόκληρὴ τὴν Ἰταλία, καὶ αὐτὸ ἔγινε τὸ 663 καὶ ὅχι τὸ 661². Ἀποβιβάστηκε στὸν Τάραντα, κέρδισε μερικὲς πρῶτες νίκες, συνάντησε πεισματικὴ ἀντίσταση ἀπὸ τοὺς Λογγοβάρδους ὅταν πολιορκοῦσε τὸ Μπενεβέντο, ἀποτραβήχτηκε στὴ Νεάπολη, ἀκολουθώντας τὴν Τυρρηνικὴ ἀκτὴ ἔφτασε στὴ Ρώμη, ὅπου ὁ τότε πάπας Βιταλιανὸς (657 - 672) βγῆκε ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη, στὸ ἕκτο μιλιάριο, γιὰ νὰ προῦπανθήσῃ αὐτὸν τὸν αὐθεντικὸ ρωμαῖο αὐτοκράτορα³. Μετὰ τὸ καλοκαίρι τοῦ 663, πῆγε καὶ ἐγκαταστάθηκε στὴ Σικελία, ὅπου ἔμεινε πέντε χρόνια περίπου, ὥσπου δολοφονήθηκε τὸ 668. Πρόθεση τῆς ἰταλικῆς ἐκστρατείας του δηλαδὴ, δὲν ἦταν τὸ νὰ ἐγκαταστήσῃ τὴν ἑδρα του στὴ Ρώμη, ὅπως μᾶς διηγεῖται ἡ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη (σελ. 348) καί, μάλιστα, ὅτι οἱ Κωνσταντινουπολίτες (οἱ Βυζάντιοι) ἐναντιώθηκαν σ' αὐτὸ τὸ αὐτοκρατορικὸ σχέδιο. Αὐτὰ ὅλα γράφτηκαν ἐκ τῶν ὑστέρων. Ὅπως δὲ ὅμως ὁ συγγραφέας τοῦ λεγόμενου χρονικοῦ τοῦ Ψευδο-Φρεδεγάριου δείχνει νὰ τὰ ἀγνοεῖ ὅλα αὐτά, ἐνῶ ἡ διήγησις τῆς χρονογραφίας τοῦ Θεοφάνη εἶναι ἰδιαίτερα ὑποπτὴ καὶ στὸ σημεῖο αὐτό⁴.

Ἔτσι ἀποσιωπᾶται ἡ ἐπέμβασις τοῦ Κωνσταντ Β' στὴν Ἰταλία στὰ χρόνια 663 - 668, ἐπέμβασις ποῦ, ἂν ὅχι τίποτε ἄλλο, δείχνει καθαρὰ τὸ πόσο οἰκουμενικὴ καὶ ἐνιαία εἶναι ἡ αὐτοκρατορικὴ ἰδεολογία τὸν ἑβδομὸ αἰῶνα⁵. Πέθανε πράγματι ὁ συγγραφέας τοῦ χρονικοῦ μας μετὰ τὸ 658, ἢ τὸ κείμενό του λογοκρίθηκε ἀργότερα καὶ ἐξαφανίστηκαν συστηματικὰ τὰ σημεῖα ἐκεῖνα ποὺ θύμιζαν Ἰουστινιανό, ὅπως ἡ ἐπέμβασις στὴ Δύση τοῦ Κωνσταντ Β'; Ἀργότερα, στὰ χρόνια 720 - 730, ὁ πάπας Γρηγόριος Β' (715 - 731), γράφοντας στὸν αὐτοκράτορα Λέοντα Γ' τὸν Ἰσαυρο, θὰ τοῦ ὑπενθυμίσει μὲ ἀποτροπιασμὸ τὸ πῶς ὁ ἀμαρτωλὸς αὐτοκράτορας Κώνσταντ εἶχε τιμωρηθεῖ ἀπὸ

1. F. Lot, *Encore la chronique du Pseudo-Frédégaire*, RH 115 (1914), σελ. 305 - 337.

2. Βλ. Α. Στράτου, *Τὸ Βυζάντιον στὸν Ζ' αἰῶνα*, τόμ. Δ', Ἀθήνα 1972, σελ. 216 κέξ. Α. Guillou, *Régionalisme et indépendance dans l'empire byzantin au VIIe siècle. L'exemple de l'Exarchat et de la Pentapole d'Italie*, Ρώμη 1969, σελ. 102 κέξ. Δὲ μοῦ ἦταν τελικὰ δυνατὸ νὰ συμβουλευτῶ τὴ μελέτη τοῦ P. Corsi, *La spedizione italiana di Costante II*, Nicolaus 4 (1975), σελ. 343 - 392.

3. Liber Pontificalis I, 343.

4. Ἡ μετάφρασις τοῦ Ἀναστάσιου Βιβλιοθηκάρχου, σελ. 218 - 219 εἶναι πιστὴ ἀπόδοσις τοῦ ἐλληνικοῦ κειμένου.

5. Ἡ γνώμη τοῦ J. Richards (στὸ ἴδιο, σελ. 194) εἶναι ὅτι ὁ Κώνσταντ δὲν εἶχε τὴ διάθεσιν νὰ ἐγκαινιάσῃ μιὰ ἰουστινιανεία ἀνάκτῃσι. Ἦθελε μόνον νὰ σταθεροποιήσῃ ὅ,τι ἀπέμενε ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορίαν (!) καὶ νὰ ἀποτρέψῃ περισσότερες ἀπώλειες.

τὸ Θεὸ γιὰ τὴ διαγωγή του ἀπέναντι στὸν πάπα Μαρτίνο Α' (649 - 654)¹.

Ὁ καταδικασμένος ἀπὸ τὴν Παπασύνη αὐτοκράτορας Κώνσταντς ὁ Β' δὲν εἶχε καλύτερη τύχη στὸ χρονικὸ τοῦ Ψευδο-Φρεδεγάριου. Ἡ ἰδιαίτερα προσβλητική γι' αὐτὸν μνεία ὅτι στὴ διάρκεια τῆς βασιλείας του δὲν ἀπέμειναν στὴν αὐτοκρατορία παρὰ ἡ Κωνσταντινούπολη καὶ λίγες ἐπαρχίες καὶ νησιὰ συμπληρώνεται ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ συγγραφέας δὲ μᾶς λέει τὸ πῶς ὁ Κώνσταντς κατόρθωσε νὰ ἀνακτήσει κι αὐτὰ ἀκόμα τὰ λίγα ἐδάφη ποὺ ὁ συγγραφέας μας παραδέχεται ὅτι ἐπανῆλθαν στὴν ἐξουσία τῆς αὐτοκρατορίας. Τώρα πιά ὅμως ἀρχίζει νὰ γίνεται φανερό ὅτι, στὴ διάρκεια τῶν λεγόμενων σκοτεινῶν αἰώνων, στὴ Δύση ὑπῆρχαν δυνάμεις ποὺ τίς ἐνδιέφερε ἡ διχοκοπή τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκουμενικῆς ἰδεολογίας². Αὐτὲς οἱ δυνάμεις λοιπὸν βρῆκαν τὴν ὑποτιθέμενη προδοσία τοῦ Ναρσῆ σὰν ἀντίδοτο στὴ reconquista τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τὴ σιγὴ σχετικὰ μὲ τὴν ἐπέμβαση τοῦ Κώνσταντα Β' στὴν Ἰταλία σὰν ἀντίδοτο στὸν κίνδυνο ποὺ σήμαινε γι' αὐτὲς τὸν ἔβδομο αἰῶνα κιόλας, μιά ἐνιαία αὐτοκρατορικὴ οἰκουμενικὴ ἰδεολογία σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση. Στὸ λεγόμενο χρονικὸ τοῦ Ψευδο-Φρεδεγάριου ἐμφανίζεται καθαρὰ ἡ προσπάθεια τῆς Δύσης νὰ διακόψει τὴν αὐτοκρατορικὴ οἰκουμενικὴ παράδοση, κάτι ποὺ, τὸ δέκατο αἰῶνα, ὁ ΚΠ θὰ ὑποχρεώσει τὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη νὰ υἱοθετήσει κι αὐτὴ σὰν ἐπίσημη κρατικὴ βυζαντινὴ ἄποψη πάνω στὶς σχέσεις μὲ τὴ Δύση.

V. ΓΙΑ ΠΟΙΟ ΛΟΓΟ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΘΗΚΕ ΤΟ ΛΕΓΟΜΕΝΟ «ΜΕΓΑΛΟ ΧΑΣΜΑ»

Ἐκεῖνο ποὺ εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἀντιληφθοῦμε εἶναι ὅτι τὸ λεγόμενο «μεγάλο χάσμα»³ στὴ Βυζαντινὴ Γραμματεία ἀρχίζει χρονικὰ ἐκεῖ ἀκριβῶς ὅπου ἡ Δύση διακόπτει τὴν αὐτοκρατορικὴ οἰκουμενικὴ παράδοση. Τὸ «μεγάλο χά-

1. Βλ. J. Gouillard, *Aux origines de l'Iconoclisme: Le témoignage de Grégoire II?*, TM 3 (1968), σελ. 243 - 307, ἰδιαίτερα σελ. 295 γιὰ τὸ πρᾶδειγμα τοῦ θανάτου τοῦ αὐτοκράτορα Κώνσταντα Β'.

2. Ὁ πάπας Γρηγόριος Β' λέει καθαρὰ (Gouillard, στὸ ἴδιο, σελ. 297): ... Καὶ ἀξιοῖς καὶ ἡμᾶς τὴν ὁδὸν Μαρτίνου πορευθῆναι, ἀλλὰ διὰ τὴν πολλῶν ὠφέλειαν θέλομεν ζῆσαι καὶ ἐπιζῆσαι, ὅτι πᾶσα ἡ δύσις εἰς τὴν ἡμετέραν ταπείνωσιν ἔχει τὴν ἀπόβλεψιν, εἰ καὶ οὐχ ἡμεῖς τοσοῦτοι, ἀλλ' ἐκεῖνοι μεγάλην πίστιν ἔχουσιν εἰς ἡμᾶς καὶ εἰς ὃν ἐπαγγέλλη καταλύσαι καὶ ἀφανίσαι τὸν χαρακτήρα τοῦ ἁγίου καὶ κορυφαίου Πέτρου, ὃν πᾶσαι αἱ βασιλεῖαι τῆς δύσεως Θεὸν ἐπίγειον ἔχουσιν, καὶ εἰ τοῦτο τολμήσεις δοκιμάσαι, ὄντως, ἐκδικῆσαι ἔχουσιν οἱ τῆς δύσεως καὶ τοὺς ἀνατολικούς οὗς ἠδίκησας. . . Πρβλ. καὶ Θεοφάνη, σελ. 408, 21 κέξ. (πρὸ πάντων, σελ. 65, σημ. 2). — Ἐπίσης E. Caspar, *Papst Gregor II und der Bilderstreit*, Zeitschrift für Kirchengeschichte 52 (1933), σελ. 72 - 89.

3. Εἰσηγητὴς τοῦ ὅρου «τὸ μεγάλο χάσμα» (la grande brèche) εἶναι ὁ Δ. Α. Ζακ-κυθηνός, *La Grande brèche dans la tradition historique de l'Hellénisme, du septième au neuvième siècle*, Χαριστήριον εἰς Ἀναστάσιον Κ. Ὁρλάνδον, τόμ. Γ', Ἀθῆναι 1966, σελ. 300 - 326.

σμα» στὰ Γράμματα παύει νὰ ὑπάρχει τότε, ὅταν οἱ αὐτοκράτορες τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, παραδεχόμενοι ὡς ἓνα βαθμὸ τῆς δυτικῆς ἀξιώσεως γιὰ ἰσοτιμία, δίνουν στὴ βυζαντινὴ πολιτικὴ οἰκουμενικὴ ἰδεολογία ἓνα νέο περιεχόμενο καὶ τὴ στρέφουν πρὸς νέους προσανατολισμούς. Γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, καταστρέφουν ἢ λογοκρίνουν αὐστηρὰ ὅσα κείμενα ἀφήνουν νὰ διαφανεῖ ἡ παλιὰ οἰκουμενικὴ ἀντίληψη, ἢ στηριγμένη στὸ ἔργο τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐνῶ παράλληλα προσπαθοῦν νὰ δημιουργήσουν μιὰ νέα ἱστορικὴ παράδοση ποὺ νὰ στηρίζεται στὸ ἔργο τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ὅπως τὸ παρουσιάζει ἡ Κωνσταντίνεια Δωρεά. Ἐξαφανίζονται ἢ παραποιοῦνται ὅσα εἶναι ἀντίθετα πρὸς τὴ νέα πολιτικὴ κατεύθυνση, θυσιάζονται Ἰουστινιανός, Ναρσής, Κώνσταντος Β', ἐξαρχάτο τῆς Ραβέννας, καὶ ἐξυμνοῦνται πάπες ποὺ οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες εἶχαν καταδιώξει, πάπες ὅπως ὁ Μαρτίνος Α' καὶ ὁ Γρηγόριος Β'.

Φυσικὰ, ὀρισμένοι πρῶτοι βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ σώζονται σὲ ἐπιτομὲς ἀπὸ τὸν πατριάρχη Φώτιο, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἡ Μακεδονικὴ δυναστεία τοὺς διασώζει ἀκριβῶς γιὰ νὰ εἶναι δυνατὸ νὰ ἀποδοθεῖ ἡ ἀπώλεια τῆς Δύσης (ποὺ ταυτίζεται πιά μὲ τὴν κατὰκτησὴ της ἀπὸ τοὺς Βαρβάρους τὸν πέμπτο αἰῶνα) σὲ μιὰ σειρὰ βυζαντινῶν παραχωρήσεις, ὅπως αὐτὴ ἡ ὑποτιθέμενη παραχώρηση τοῦ Ζήνωνος. Τὸ βασικὸ εἶναι νὰ μὴ φανεῖ ὅτι ἡ βυζαντινὴ οἰκουμενικότητα στηριζόταν στὸ κατακτητικὸ ἔργο τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ καταστράφηκε ἀργότερα. Παράλληλα, ἀρχίζει καὶ κερδίζει ἔδαφος στὸ Βυζάντιο ἡ παράδοση ποὺ στηρίζεται στὴν Κωνσταντίνεια Δωρεά. Στὴ Δύση πάλι, ὁ Ἀναστάσιος Βιβλιοθηκᾶριος ποὺ ἔχει μεταφράσει λατινικὰ τὸ βίο τοῦ πάπα Μαρτίνου Α' ποὺ διώχθηκε ἀπὸ τὸν Κώνσταντα¹, στηρίζεται στὴν Κωνσταντίνεια Δωρεά γράφοντας τὴν *Chronographia tripartita* καὶ προσέχει ἰδιαίτερα ἐκεῖ νὰ παραλείψει πολλὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ².

Εἶναι πρὸς τιμὴν τῆς ἐλληνικῆς ἐπιστήμης ὅτι τόλμησε νὰ μιλήσει καθαρὰ γιὰ «δῆθεν μεγάλη σιγή» τῶν Γραμμάτων στὸ Βυζάντιο στὴ διάρκεια τῶν λεγόμενων «σκοτεινῶν αἰώνων»³. Ὅσο ὅμως κι ἂν εἶναι σωστή, ἡ ἀποψη αὐτὴ δὲν ἐξήγησε γιὰ ποιοὺ λόγους μπορεῖ νὰ χάθηκαν τόσα ἀξιόλογα ἔργα, οὔτε γιὰ ποιοὺ λόγους στὴ διάρκεια τοῦ «μεγάλου χάσματος» τὸ Βυζάντιο ἐμφανίζεται νὰ ἔχει ἀσήμενη προσφορὰ στὴ λεγόμενη «καρολίγγεια ἀναγέννηση τῶν Γραμμάτων» στὴ Δύση⁴. «Ἄν λοιπόν, στὴ διάρκεια τοῦ ὀγδοοῦ αἰῶνα, τὸ Βυζάντιο

1. Βλ. P. Peeters, *Une vie grecque du pape St. Martin Ier*, AB 51 (1933) σελ. 225 κέξ., ὅπου ἀναφέρεται, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα, ὅτι ὁ Μ. Κωνσταντίνος ἔχτισε τὴ βασιλικὴ τοῦ Λατερανοῦ.

2. Βλ. Manitius, *GLLM*, τόμ. Α', σελ. 686, σχετικὰ μὲ τὸν Ἀναστάσιο Βιβλιοθηκᾶριο, 101, 117. Ἐπίσης C. de Boor στὴν ἔκδοσιν Θεοφάνη, τόμ. Β', σελ. 403.

3. Βλ. N. B. Τωμαδάκης, *Ἡ δῆθεν «μεγάλη σιγή» τῶν Γραμμάτων ἐν Βυζαντίῳ*, ΕΕΒΣ 38 (1971), σελ. 5 - 26.

4. Ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, βλ. Lemerle, *Humanisme*, σελ. 74 κέξ.

προσέφερε λίγα μόνο στη Δύση, δὲν εἶναι ἐπειδὴ ἡ Δύση ἦταν ἀνίκανη νὰ ἀφομοιώσει περισσότερα· εἶναι ἐπίσης καὶ κύρια, ἐπειδὴ τὸ Βυζάντιο δὲν εἶχε νὰ τῆς προσφέρει καὶ σπουδαῖα πράγματα»¹.

Ὁ C. Mango, στὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ καταλυτικὴ αὐτὴ κρίση, ἔχει δίκιο μὲ τὸν τρόπο του. Ἄν μπορούσε κανεὶς νὰ σχηματοποιήσει τὴν πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ κατάσταση τῶν λεγόμενων σκοτεινῶν αἰώνων, ἐκεῖνο ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ εἰπωθεῖ εἶναι ὅτι ἡ Δύση ἐπεμβαίνει στὴν Ἱταλία καὶ τὴν ἀποσπάζει ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ κυριαρχία. Αὐτὸ ὅμως δὲ σημαίνει ὅτι καὶ τὸ Βυζάντιο δὲν προσπαθεῖ νὰ συγκεράσῃ τὴν Ἱταλία μὲ τὸ ὑπόβαθρο τῆς παλιᾶς οἰκουμενικῆς παράδοσης. Παρόλο ποὺ βλέπει καθαρὰ ὅτι ἡ Παπασύνη ἀπέσπασε τὴ Δύση ἀπὸ τὸ Βυζάντιο, ὁ P. Lemerle, παραθέτοντας τὶς πληροφορίες ποὺ δίνει γιὰ τὴν αὐτοκρατορία τὸ χρονικὸ τοῦ Ψευδο-Φρεδεγάριου, ἐπιμένει νὰ μὴ βλέπει καθόλου ἐκεῖ μέσα τὸν αὐτοκράτορα Κώνσταντα Β'². Ὅμως μοῦ φαίνεται ὅτι εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀρνηθεῖ κανεὶς ὅτι τὸ χρονικὸ αὐτὸ ἔχει μιὰ ἰδιαίτερη σχέση μὲ τὴ δράση τοῦ ἄτυχου αὐτοῦ αὐτοκράτορα ποὺ παρουσιάζεται σὰν ἀνεπαρκὴς καὶ ὑποκάτω τῶν περιστάσεων. Μοῦ φαίνεται πολὺ δύσκολο νὰ ἀρνηθεῖ κανεὶς ὅτι ὁ Κώνσταντος Β' συνεχίζει μέσα στὰ ἴδια ἀκριβῶς πλαίσια μὲ τὸν Ἰουστινιανὸ Α', τὴν αὐτοκρατορικὴ οἰκουμενικὴ παράδοση καὶ ὅτι αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν τόσο ἐπικίνδυνη αὐτοκρατορικὴ οἰκουμενικὴ παράδοση ἐπιχειρεῖ ἡ Δύση νὰ διακόψει, τόσο μὲ τὴν προδοσίαν τοῦ Ναρσῆ ὅσο καὶ μὲ τὴν παραποίηση τῶν κατορθωμάτων τοῦ Κώνσταντα Β' ἀπὸ τὸ χρονικὸ τοῦ Ψευδο-Φρεδεγάριου.

Πότε τὸ ἐπιχείρησε καὶ τὸ πέτυχε αὐτὸ ἡ Δύση; Ἄν τὸ ἀρχαιότερο χειρόγραφο τοῦ Ψευδο-Φρεδεγάριου δὲν εἶναι τοῦ τέλους τοῦ ἑβδόμου αἰώνα ἀλλὰ τῶν ἀρχῶν τοῦ ὀγδοοῦ³, τότε, τὴν ἐποχὴ τῆς ἀρχῆς τῆς Εἰκονομαχίας βρισκόμαστε μπροστὰ σὲ μιὰ ἔντονη προσπάθεια γιὰ νὰ διαμορφωθεῖ μιὰ παπικὴ ἰδεολογία ἀπέναντι στὴν αὐτοκρατορικὴ ποὺ ἐπιμένει στὰ παλιὰ σχήματα. Χάρη σ' αὐτὰ τὰ παλιὰ σχήματα, ὁ αὐτοκράτορας Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρὸς προσπαθεῖ δυὸ φορές νὰ ἐπαναλάβει τὶς πράξεις τοῦ Κώνσταντα Β'⁴. Καθὼς ἀντιστέκεται μὲ ἐπιτυχία, ὁ πάπας Γρηγόριος Β' καταδικάζει γιὰ πάντα τὴ μνήμη

1. C. Mango, *La culture grecque et l'Occident au VIIIe siècle*, SCIAM 20 (1973), σελ. 683 - 721. Πρόκειται γιὰ τὴν τελικὴ φράση τῆς μελέτης.

2. P. Lemerle, *Les répercussions de la crise de l'empire d'Orient au VIIe siècle sur les pays d'Occident*, SCIAM 5 (1958), σελ. 713 - 731.

3. Bl. J. M. Wallace-Hadrill, *The Fourth Book of the Chronicle of Fredegar*, Ἐδιμβούργο 1960.

4. Bl. R. Cessi, *La crisi dell'Esarcato Ravennate agli inizi dell'Iconoclastia*, Atti del Istituto di Scienze Storiche 93, 2, Βενετία 1933/1934, σελ. 1671 - 1695. Ἐπίσης O. Bertolini, *Quale fu il vero obiettivo assegnato in Italia da Leone III «Isaurico» all'armata di Manes, stratego dei Cibyrraeoti?* BF 2 (1967), σελ. 15 - 49.

τοῦ αὐτοκράτορα Κώνσταντα¹. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὕτῃ ἔχει δίκιο ὁ C. Mango, ὅταν λέει ὅτι, στὴ διάρκεια τοῦ ὀγδοοῦ αἰῶνα, τὸ Βυζάντιο δὲν εἶχε νὰ προσφέρει σπουδαῖα πράγματα στὴ Δύση. Μόνο τὴν παλιὰ αὐτοκρατορικὴ οἰκουμενικὴ ἰδεολογία ποὺ δὲ χρησιμεύει πιά στὴ Δύση κι αὐτὸ τὸ βλέπει καθαρὰ ἡ Παπασύνη.

Ἔτσι, τὸ ἐπιχείρημα τῆς πρόσκλησης τῶν Φράγγων στὴν Ἰταλία γιὰ νὰ πολεμήσουν ἐκεῖ τὸν ἐχθρὸ τῆς αὐτοκρατορίας, τοὺς Λογγοβάρδους, ἐμφανίζεται σὰν κάτι τὸ ἐντελῶς φυσικό. Πρόκειται γιὰ τὴν *dei amata amicitia*², τὴν *antiqua unitas*³ ἀνάμεσα στοὺς Φράγγους καὶ τὴν αὐτοκρατορία, ποὺ κατὰγεται ἀπὸ τὸν Ἀναστάσιο Α' καὶ τὸ Χλωδοβίκου καὶ συνεχίζεται μὲ τὸν Ἰουστινιανὸ Α' καὶ τὸ Θεοδίδερτο Α', μὲ τὸ Μαυρίκιου καὶ τὸ Χιλδέβεργο Β'. Τώρα ὅμως ποὺ ἡ Παπασύνη νομιμοποιεῖ τὴ νέα δυναστεία τῶν Καρολιγγεῶν, νομιμοποιεῖ καὶ τὴν πράξη τῆς αὐτῆς μὲ τὴ χάλκευση τῆς *Κωνσταντίνειας Δωρεᾶς*. Ἡ διακοπὴ τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκουμενικῆς παράδοσης στὴ Δύση εἶναι τώρα ἀπόλυτη. Τὸ ζήτημα εἶναι πότε θὰ ἀναγκαστοῦν οἱ Βυζαντινοὶ νὰ τὴν ἀναγνωρίσουν. Ὅταν ὅμως συμβεῖ αὐτὸ — ὅπως καὶ συμβαίνει στὴ διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ Βασίλειου Α' — οἱ Βυζαντινοὶ θὰ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ καταδικάσουν τὴ μνήμη τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τοῦ Ναρσή, τοῦ Κώνσταντα Β', τοῦ Λέοντα Γ' τοῦ Ἰσαυροῦ.

Σὲ ποῖο μέτρο τὰ παραδέχονται ὅλα αὐτὰ οἱ ἐκφραστὲς τῆς ἰδεολογίας τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας; Ἴσως εἶναι ἀκόμα πολὺ νωρὶς γιὰ νὰ τὸ ποῦμε. Ὅπωςδήποτε ὅμως, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ποὺ σπεύδουν νὰ διορθώσουν τὴ Νομοθεσίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τὴ νομοθεσίαν τοῦ Λέοντα Γ'⁴, διασκευάζουν καὶ τὴν ἱστοριογραφία. Τὴν πολιτικὴ τους αὕτῃ ἐξυπηρετεῖ ἡ σημερινὴ μορφή τῆς χρονογραφίας τοῦ Θεοφάνη, ὅπως τὴν παπικὴ πολιτικὴ τοῦ ὀγδοοῦ αἰῶνα ἐξυπηρετεῖ ἡ σημερινὴ μορφή τοῦ χρονικοῦ τοῦ Ψευδο-Φρεδεγάριου. Μὲ τὴν πολιτικὴ αὕτῃ τῶν ἰδεολόγων τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας δὲν πρέπει νὰ εἶναι

1. Βλ. Gouillard, στὸ ἴδιο, σελ. 295: ... Διὰ τοῦτο ὁ κακόφρων ἐκεῖνος Κωνσταντῖνος ὁ βεβλαμμένος εἰς τὰ δόγματα τῆς ἁγίας Τριάδος... ὁ ἐξορίσας αὐτοὺς ἐνεκρώθη καὶ ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ αὐτοῦ ἀπέθανεν... .

2. Πρβλ. Αὐστρασιακὴ ἐπιστολὴ 20: MGH Epp. 111, 133 (Θεοδίδερτος Α' πρὸς Ἰουστινιανὸ Α': ... *propagamus sic latius per diversas gentes atque provincias Dei amatam amicitiam*... ἐπίσης: ... *ut conservetis antiquam amicitiam retroactorum principum*... .

3. Πρβλ. Αὐστρασιακὴ ἐπιστολὴ 42: MGH Epp. III, 148 (Μαυρίκιος πρὸς Χιλδέβεργο Β'): ... *adfirmans rectam habere mentem atque priscam gentis Francorum et ditioni romanae unitatem esse conprobatam*... .

4. Βλ. Προοίμιον Ἐπαναγωγῆς, JGR, τόμ. Β', σελ. 237: ... νῦν δὲ τὰς ἐπὶ ἐναντιώσει τοῦ εἰρημένου θεοῦ δόγματος καὶ ἐπὶ καταλύσει τῶν σωστικῶν νόμων παρὰ τῶν Ἰσαύρων φληναφίας ἐκτεθείσας πάντα ἀποβαλομένη καὶ ἀπορρίψασα (ἡ ἡμετέρα βασιλεία)... κλπ.

άσχετη και η δεύτερη περίοδος της πατριαρχείας του Φώτιου (877 - 886), όποτε ο Πρίσκο, ο Μάλχος, ο Κάνδιδος και ο Όλυμπιόδωρος συμπτύχθηκαν στη σημερινή τους μορφή. Σύμφωνα με όλες αυτές τις ένδείξεις, η ύπαρξη του λεγόμενου «μεγάλου χάσματος» στα βυζαντινά Γράμματα από τα μέσα του έβδομου αιώνα ως τα μέσα του ένατου αιώνα πρέπει να όφείλεται σ' αυτούς. Η δημιουργία του «μεγάλου χάσματος» αποβλέπει στην καταστροφή της παλιής ιδεολογίας και στη δημιουργία μιας νέας ιδεολογίας, της ιδεολογίας της «περιορισμένης οικουμενικότητας», της στραμμένης αποκλειστικά προς την Άνατολή και το Βορρά. Η νέα αυτή ιδεολογία της «περιορισμένης οικουμενικότητας» των Μακεδόνων αυτοκρατόρων θα συναντήσει την αντίσταση του λεγόμενου Χρονικού του Λογοθέτη, όπαδου της παλιής, απόλυτης οικουμενικότητας, που θα όποστεϊ κι αυτό μια σκληρή λογοκρισία το δέκατο αιώνα¹.

VI. ΜΕ ΠΟΙΟ ΤΡΟΠΟ ΟΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΠΡΟΣΠΑΘΗΣΑΝ ΝΑ ΚΑΛΥΨΟΥΝ ΤΟ «ΜΕΓΑΛΟ ΧΑΣΜΑ»

Σύγχρονοι μεταξύ τους ήσαν ο πατριάρχης Νικηφόρος (806 - 815, πέθανε το 829) και ο Θεοφάνης ο Όμολογητής (πέθανε μετά το 813;). Αυτοί οι δυο καλύπτουν (μαζί με το Γεώργιο Μοναχό) το λεγόμενο «μεγάλο χάσμα», ο πατριάρχης Νικηφόρος ως το 769, ο Θεοφάνης ως το 813. Είναι άραγε τυχαίο γεγονός το ότι ο Νικηφόρος σταματάει την ιστορία του την εποχή που χαλκεύθηκε η Κωνσταντίνη Δωρεά στη Δύση και ο Θεοφάνης τη χρονογραφία του ακριβώς μετά την αναγνώριση του Καρλομάγνου; Τον ένδέκατο αιώνα, ο Σκυλίτζης θα αρχίσει το έργο του σχεδόν εκεί όπου ο Θεοφάνης είχε σταματήσει το δικό του. Είπαμε ότι ο Θεοφάνης αρχίζει με το Διοκλητιανό, τον πρώτο άνθρωπο που διαίρεσε την αυτοκρατορία και τελειώνει μετά την τελευταία διαίρεση του 812. Ο Νικηφόρος αρχίζει τη διήγησή του το 602, τότε που ο σφετεριστής και τύραννος Φωκάς διέκοψε την Ίουστινιάνεια διαδοχή και παράδοση (έκανε κάθε παραχώρηση στον πάπα Γρηγόριο Α') και τελειώνει τότε που η Δύση διακόπτει επίσημα την υπαγωγή της στην αυτοκρατορία. Έκτός από σύγχρονοι, Θεοφάνης και Νικηφόρος ήσαν και όμοιδεάτες, είκονολάτρες, φιλοπαπικοί. Θεοφάνης και Νικηφόρος μεταφράστηκαν λατινικά από τον Άναστάσιο Βιβλιοθηκάριο γύρω στο 870. Έτσι, φαίνεται ότι η μέση βυζαντινή ιστοριογραφία προσπάθησε να καλύψει το μεγάλο χάσμα (που η ίδια δημιούργησε) με δυο έντελως συμβολικές ιστορίες που μπορούν να μην περιέχουν τόσες πολλές πληροφορίες για τη Δύση, όμως η ιδεολογία τους στηρίζεται αποκλειστικά και μόνο στις σχέσεις με τη Δύση, ενώ η σημερινή μορφή τους ανάγεται μόλις στην εποχή του Πορφυρογέννητου. Μ' αυτόν τον κυριολεκτικά

1. Βλ. πιο πάνω, σελ. 55, σημ. 1.

ἀπλούστατο καὶ — θὰ ἔλεγε κανεὶς — σατανικὸ τρόπο, ἡ μέση βυζαντινὴ ἱστοριογραφία ἐπιβάλλει τῇ δικῇ της πολιτικῇ ιδεολογίᾳ, νέα καὶ ἀντίθετη μὲ τὴν παλιά, νέα ιδεολογία ποὺ στηρίζεται σὲ ἓνα μόνον σημεῖο: τὴν ἰσοτιμία μὲ τὴ Δύση.

Αὕτῃ τῇ Δύσει ποὺ οἱ πληροφορίες γι' αὐτὴν εἶναι τόσο λίγες καὶ σκόπιμα συγχεχυμένες στὴ διάρκεια τοῦ μεγάλου χάσματος, ὁ μέγας G. Ostrogorsky πίστεψε ὅτι ὁ Θεοφάνης κι ὁ Νικηφόρος τὴν ξέρουν ἐλάχιστα ἢ ὅτι τὴν ἀγνοοῦν ὁλοκληρωτικά. Στὴν προσπάθειά μου νὰ συνδυάσω ὅλες αὐτὲς τὶς πιδὸ πάνω ἐνδείξεις, κατέληξα νὰ πιστεύω ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο.

ΤΗΛΕΜΑΧΟΣ Κ. ΛΟΥΤΓΗΣ

